

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Handreiking inclusief taalgebruik & handelen

Programma Maritiem Erfgoed Internationaal

Mirjam de Heer, Martijn Manders
& Elke van der Lee

Handreiking inclusief taalgebruik & handelen

Programma Maritiem Erfgoed Internationaal

Mirjam de Heer, Martijn Manders
& Elke van der Lee

Colofon

Handreiking inclusief taalgebruik & handelen
Programma Maritiem Erfgoed Internationaal

Auteur: Mirjam de Heer, Martijn Manders & Elke van der Lee
Datum: 1 januari 2026
Vormgeving: Xerox/Osage
Tekstredactie: Taalcentrum Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Productie: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Met dank aan: Fijeanty de Wit, Hanna Pennock, Leon Derksen, Liselore An Muis,
MARIKE Snoek, Robert de Hoop, Sofia Lovegrove en Taro Merkman

Alle collega's van de afdeling Maritieme Archeologie, Strategie & Internationaal, Internationale Erfgoedsamenwerkingen en de gehele Rijksdienst.

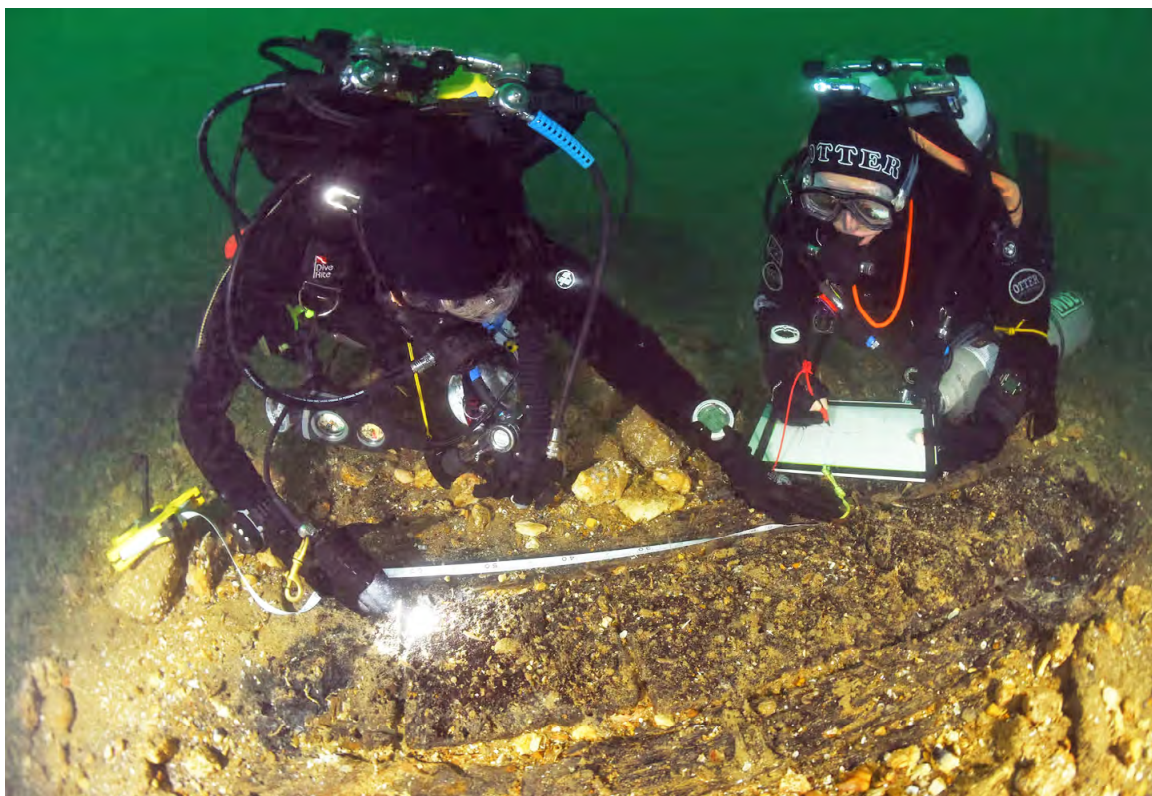
Foto voorzijde: Duikshop Jaws / Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2024). Duiker op de plek waar volgens de overlevering in 1857 de driemaster Van Bosse moet zijn vergaan.

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2026

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed wil dat iedereen kennis kan nemen van de inhoud van haar producten. Kunt u de publicatie toch niet lezen? Neem dan contact op met onze infodesk via info@cultureelerfgoed.nl of via 0334217456

Voorwoord	4	3	Inclusief handelen	25	
1	Inleiding	5	3.1	Praktische tips	26
1.1	De kracht van woorden	6	3.2	Mooie voorbeelden	26
	Taal is niet neutraal	6		Sophia Albertina	27
	Taal is niet statisch	6		U-boten in Robin Hood's Bay	27
	Taal staat niet los van context	7		Cuba's WIC-wrakken	28
	Kies je woorden zorgvuldig	7		Zr. Ms. De Adder	28
1.2	De kracht van daden	7		Rooswijk	29
	De ethiek van zelfreflectie	8		Kaiyō Maru	30
	De ethiek van positiebewustzijn	8		Sporen van slavernij en koloniaal verleden	30
	De ethiek van participatie	9		Leusden	31
	Verbinding en samenwerking	9		Murujuga's verzonken landschappen	31
2	Inclusief taalgebruik	11		San José	32
2.1	Praktische tips	12		São José Paquete d'África	32
2.2	Woordenlijst	13		Vars maritieme erfgoed	33
	Allochtoon	13		Klein Hollandia	33
	Blank	13		Van Bosse	34
	Gouden Eeuw	14		Oorlogswrakken Javazee	34
	Holland	14		Esthersrust	35
	Identiteit	15			
	Indië	15	Slotwoord		40
	Inheemse bevolking	16	Bijlage 1 Aanvullende literatuur		41
	Minderheid	17	Bronnen voor inclusief taalgebruik		41
	Ontdekkingsreizen	18	Bronnen voor inclusief handelen		42
	Politionele acties	18	Bijlage 2 afbeeldingen		43
	Rebel	19			
	Schat	19			
	Slaaf	20			
	Succesvolle reis	20			
	Tachtigjarige Oorlog	21			
	Zeeheld	21			

Afbeelding 2: Martin Davis (2021). Duikers bij het wrak van De Klein Hollandia.

Taal is een krachtig middel, zowel in positieve als negatieve zin. Woorden kunnen uitsluiten en beledigen, maar ook diversiteit en inclusie bevorderen. Houden wij hier bij het schrijven van teksten voor het programma Maritiem Erfgoed Internationaal voldoende rekening mee? Tijdens haar stage heeft studente Elke van der Lee van de Reinwardt Academie onze teksten onderzocht op inclusief taalgebruik. Uit dit onderzoek bleek dat wij hierin nog stappen kunnen zetten. Het onderzoek maakte daarnaast duidelijk dat er ook op het gebied van inclusief handelen nog kansen liggen. Elk onderzoek was de aanleiding om nog grondiger in deze materie te duiken, en daaruit is deze handreiking ontstaan, die handvatten geeft voor zowel inclusief taalgebruik als inclusief handelen. Zij is geschreven voor de archeologen van het programma Maritiem Erfgoed Internationaal, maar wellicht kunnen anderen er ook hun voordeel mee doen.

Het gebruik van de juiste woorden in de juiste context is complex. Je denkt immers vanuit je eigen verleden en heden en kiest de taal die passend voelt binnen het eigen vocabulaire en perspectief. Daardoor kun je zomaar voorbijgaan aan het perspectief van anderen. Je hier

bewust van worden kan gevoelens van schaamte en ongemak oproepen. Deze handreiking maakt het makkelijker om deze gevoelens te overwinnen. De uitleg van de context rondom bepaalde begrippen zorgt ervoor dat je beter begrijpt hoe anderen woorden kunnen ervaren. En dat maakt dat je als schrijver zelf bewuster keuzes kunt maken voor de termen die je gebruikt.

Inclusiviteit gaat verder dan taalgebruik alleen, het gaat ook over de manier waarop je handelt. Door elkaar met respect, begrip en gelijkwaardigheid te blijven bevragen kun je een omgeving creëren waarin iedereen zich veilig voelt om zijn of haar eigen identiteit en standpunt te uiten. Verschillen worden dan gezien als een verrijking en er is sprake van wederkerigheid, gedeeld eigenaarschap en gedeelde kennis. Ook deze handreiking is geschreven vanuit een bepaald perspectief en heeft niet de pretentie compleet of zonder discussie te zijn. Lees dit daarom niet als een gids die voorschrijft, maar als een bijdrage aan het doorgaande proces van luisteren en leren dat inclusief taalgebruik en inclusief handelen is.

Prof. dr. Martijn Manders
Coördinator Maritiem Erfgoed Internationaal

“Differences are not intended to separate, to alienate. We are different precisely in order to realize our need of one another.”

Desmond Tutu, Zuid-Afrikaans geestelijke en mensenrechtenverdediger in september 2013 tijdens de viering van Heritage Month in Zuid Afrika.

Afbeelding 3: Abraham Storck (1670). *Zeeslag bij Texel*. Royal Museum, Greenwich.

“Geschiedenis wordt geschreven door de overwinnaars”, schreef George Orwell op 4 februari 1944 in *The Tribune*. De afgelopen decennia zijn we ons hiervan als erfgoedprofessionals steeds bewuster geworden. En ook dat het verhaal van de overwinnaars slechts één perspectief geeft op een historische gebeurtenis en dat andere betrokkenen daar een heel andere visie op kunnen hebben. Het verhaal van Nederland is niet één verhaal, maar een caleidoscoop van verhalen vanuit diverse perspectieven.

Wat nu het Koninkrijk der Nederlanden is, was ooit een immens koloniaal wereldrijk dat naast Nederland en de Caraïbische eilanden Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius en Sint Maarten ook het huidige Indonesië en Suriname bevatte en dat centraal bestuurd werd vanuit de Republiek der Nederlanden. De identiteit van de inwoners van zowel het gebied dat nu Nederland

heet als de overzeese gebieden die tot het koninkrijk behoren, is nog steeds nauw verbonden met dit koloniale verleden. De rijkdom en internationale positie van het huidige Nederland hangen immers samen met de structuren die tijdens het koloniale tijdperk zijn gebouwd.

Doordat er lange tijd vooral vanuit het perspectief van de machthebbers binnen het Koninkrijk der Nederlanden is gekeken naar erfgoedbeheer, is er een ‘Authorized Heritage Discourse’ ontstaan, een dominante geschiedschrijving (Smith & Waterton, 2012). Erfgoed waarderen vanuit deze dominante geschiedschrijving van de machthebbers zorgt voor een selecte inventaris en duiding van cultureel erfgoed. Bepaalde verhalen worden uitgelicht, terwijl andere worden gemarginaliseerd (Smith, 2006, p. 5). En dat is niet waar de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) voor wil staan.

Een van de uitgangspunten van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is dat we als samenleving samen bepalen wat erfgoed is, hoe we dat waarderen en op welke manier we de kracht ervan inzetten in maatschappelijke ontwikkelingen (RCE, 2024, p. 3). Door met elkaar het gesprek te voeren over de betekenis van het erfgoed om ons heen en daarbij elk inzicht, elke mening en elk gevoel te waarderen wint ons erfgoed aan betekenis en kan het een verbindende kracht zijn (RCE, 2024, p. 5). Ons verhaal, het verhaal van het Koninkrijk der Nederlanden, is uitdrukkelijk niet alleen het verhaal van de winnaars en overheersers, maar ook het verhaal van de nazaten van de tot slaaf gemaakten en het verhaal van de immigranten die zich in de loop van eeuwen binnen onze landsgrenzen hebben gevestigd. Als Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed willen wij van elk object dat wij bewaren het hele scala aan verhalen vertellen. En dat willen wij doen vanuit gedeeld eigenaarschap en gedeelde kennis.

1.1 De kracht van woorden

Woorden kunnen mensen in beweging zetten en veranderingen in een samenleving teweegbrengen. Denk bijvoorbeeld aan de impact van de woorden “I have a dream”, waarmee mensenrechtenactivist Martin Luther King Jr. de deelnemers aan de Mars voor Vrijheid in Washington op 28 augustus 1963 een toekomstbeeld gaf van een Amerika waarin verdraagzaamheid en gelijkwaardigheid norm zijn. Of de woorden “Ich bin ein Berliner”, die de Amerikaanse president John F. Kennedy in West-Berlijn op 26 juni 1963 bij de Muur uitsprak om het medeleven van de hele Westerse wereld met de bevolking van Berlijn te tonen. Maar woorden kunnen ook schaden, discrimineren, kwetsen, onbegrip oproepen en verdeeldheid zaaien. Woorden kunnen ervoor zorgen dat er een ‘wij’ en een ‘zij’ ontstaat, waardoor groepen zich buitengesloten voelen of dat zij zich minder gezien of gehoord voelen. Taal kan dus bedoeld én onbedoeld zowel verbinden als verdelen.

Voor ons als erfgoedprofessionals is het essentieel om de kracht van woorden zo goed mogelijk in te zetten. Het gaat daarbij niet om taal in taalkundige of lexico-grafische zin, maar om de taal van erfgoed en geschiedenis. Hoe beter we erin slagen de juiste gevoelswaarde en gebruikssfeer aan onze woorden toe te voegen, hoe groter het maatschappelijk draagvlak voor ons werk. Om dit voor elkaar te krijgen is het essentieel om drie zaken te onderkennen en een te plek geven: taal is niet

neutraal, taal is dynamisch en de context bepaalt de betekenis van woorden. Hieronder lichten we elk van deze drie aandachtspunten toe.

Taal is niet neutraal

Beter worden in het inzetten van de kracht van woorden betekent allereerst: beseffen dat woorden een weerspiegeling zijn van je waarden. Wij gebruiken taal om aan te geven welk erfgoed wij relevant vinden, hoe wij naar erfgoed kijken en welke grenzen wij trekken (Kanobana, 2020, p. 1). Inclusief taalgebruik betekent: bewust nadenken over de woorden die je gebruikt en hoe verschillende groepen mensen deze woorden ontvangen (Zeefuik & Modest, 2022, p. 35). Heb je het bijvoorbeeld over ‘de Gouden Eeuw’, dan is dit een accurate term vanuit het perspectief van bijvoorbeeld de leiders van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), voor wie deze periode er een was van economische bloei. Maar vanuit het perspectief van de Afrikaanse slaafgemaakten en de Indonesiërs is de 17^e eeuw juist een periode van ellende en verdriet. Voor hen en voor hun nabestaanden zal de term *Gouden Eeuw* niet passend zijn en zelfs kwetsend zijn (Visser, 2023). Met andere woorden: de taal die we als erfgoedprofessionals gebruiken reflecteert en vormt het beeld dat de samenleving heeft van ons verleden en het belang daarvan in het heden. Die macht willen we zorgvuldig inzetten, zodat we ruimte geven aan meerdere gezichtspunten en ons erfgoed ontsluiten voor een diverse groep burgers.

Taal is niet statisch

Ons wereldbeeld verandert en omdat taal ons wereldbeeld schept, is ook taal niet statisch, maar dynamisch. In de loop van de tijd kunnen woorden een andere betekenis of gevoelswaarde krijgen (Kanobana, 2020, p. 2). Het woord *blank* bijvoorbeeld is eeuwenlang een neutraal woord geweest om iemands huidskleur mee aan te duiden. Halverwege de 19^e eeuw, toen de theorie van rassenhiërarchie ontstond, kreeg *blank* de connotatie ‘schoon’ en ‘mooi’ en werden blanke mensen boven zwarte mensen gesteld. Slavenhouders en koloniale ambtenaren hebben deze waardeoordelen gebruikt als legitimatie om mensen met een andere huidskleur rechteloos te maken. Als gevolg daarvan gebruik je, als je nu de ooit neutrale term *blank* gebruikt, een woord dat voor velen een negatieve bijklank heeft (Tuijthof, 2022).

Ons erfgoed zelf is tijdloos, maar de manier waarop we erover praten niet. En hoewel het ongemakkelijk en verwarrend kan zijn dat woorden waaraan je gewend bent in de loop van de tijd een andere betekenis of connotatie krijgen, is het zinvol om mee te gaan met veranderingen in de maatschappij en de daarmee samenhangende verandering van taal. Dit betekent niet dat je termen als *blank* niet meer kunt gebruiken of in alle bestaande teksten zou moeten vervangen. Door je bewust te zijn van de verandering in de connotatie die het woord heeft ondergaan kun je, afhankelijk van het doel en de doelgroep van je tekst, ervoor kiezen een bepaald woord wel of juist niet te gebruiken of in een bestaande tekst te laten staan, te vervangen of meer context toe te voegen.

Taal staat niet los van context

Het derde punt van aandacht is de context. Het is belangrijk om te beseffen dat woorden geen geïsoleerde eenheden zijn, maar bestaan in de context van een zin, een alinea, een hele tekst. Omdat woorden in de loop van de tijd een andere betekenis, gevoelswaarde of gebruikssfeer kunnen krijgen, is het de context die bepaalt hoe een woord gelezen wordt (Peeren, 2018, pp 44-45). Door expliciet te maken in welke tijd een tekst is geschreven, wat het doel is waarmee de schrijver de tekst maakte en voor welke doelgroep de tekst bedoeld is, geef je context aan de terminologie die in de tekst gebruikt is. Ook door in tekst duiding te geven aan de gebruikte termen kun je mogelijke ruis bij de lezers wegnemen.

Als wetenschapper ben je getraind je bronnen te wegen en in hun context te plaatsen. Maar die manier van kijken heeft niet iedereen. Daarom kan het handig zijn om bij het opnieuw publiceren of gebruiken van bestaande teksten in het publieke domein goed te bekijken of er termen in staan die nu gevoelig kunnen liggen. Bij die termen kun je extra context toevoegen om lezers te helpen de woorden van de schrijver in het juiste perspectief te plaatsen. Die extra context kan bestaan uit het expliciet benoemen van het jaar van publicatie, de achtergrond van de schrijver, het doel van de tekst en doelgroep waarvoor die werd gemaakt, en daarnaast eventueel ook toe te voegen hoe wij nu naar deze tekst en naar de terminologie kijken die de schrijver gebruikt. Neem bijvoorbeeld het woord *slaaf*, dat wordt gebruikt voor een persoon die het wettelijke eigendom is van een ander en de verplichting heeft om te gehoorzamen. Voor nazaten van tot slaaf gemaakten roept dit woord pijnlijke herinneringen op en versterkt het verdriet,

omdat de term hen herinnert aan het feit dat iemand hun voorvaders reduceerde tot niets meer dan iemands eigendom, en daarmee voorbijging aan hun mens-zijn en eigen identiteit. Zij zien hun voorvaders als *tot slaaf gemaakten*, een term die meer dan *slaaf* erkent dat hun identiteit van hen is afgenomen. Tot de 21^e eeuw is in zowel wetenschappelijke als literaire teksten het woord *slaaf* veel gebruikt. Citaten uit oudere teksten vragen daarom voor het hedendaagse publiek om context en duiding (VRT, 2020).

Kies je woorden zorgvuldig

Kortom: onze woorden representeren onze waarden, ze veranderen vaak in de loop van de tijd van betekenis, gebruikssfeer en gevoelswaarde én ze hebben context nodig om goed begrepen te worden. Om in de verhalen over het maritieme erfgoed van het Koninkrijk der Nederlanden ruimte te geven aan verschillende perspectieven is het van belang onze woorden zorgvuldig te kiezen en hun context goed te duiden. Zo dragen wij bij aan een samenleving, waarin ons maritieme erfgoed een bron van verbinding, begrip en saamhorigheid is.

1.2 De kracht van daden

Bij het doen van internationaal archeologisch veldonderzoek naar de talloze Nederlandse scheepswrakken in buitenlandse wateren krijgen Nederlandse maritieme archeologen per definitie te maken met de gevolgen van de Nederlandse wereldexpansie. De zee was niet alleen een route naar rijkdom en ontdekkingen. Voor de nazaten van de tot slaaf gemaakten zijn de scheepswrakken en havens die betrokken waren bij de trans-Atlantische handel in tot slaaf gemaakten vooral een kerkhof en herinnering aan een pijnlijk verleden.

Het feit dat landgenoten zich in het verleden in Afrika, Amerika en Azië in de periode van het kolonialisme of in diverse oorlogssituaties dominant hebben gedragen kan nog altijd doorwerken in relaties met lokale gemeenschappen nu. Stap één in het herstellen van die relaties is dat zowel de nazaten van de koloniale overheersers als de familie van de slaafgemaakten erkennen dat de rijkdom van de een is geboren uit het lijden van de ander. Na de afschaffing van de slavernij hebben de tot slaaf gemaakten een emancipatieproces doorlopen waarbij ze de trots op hun eigen cultuur en identiteit weer teruggevonden hebben. Door dit proces te erkennen, kunnen

beide partijen nu als gelijken aan de tafel zitten om samen te bepalen hoe het verhaal nu wordt verteld.

Juist binnen het programma Maritiem Erfgoed Internationaal ligt een kans om de relatie met andere staten en lokale gemeenschappen te herstellen. Door niet alleen te kijken naar de rol van de slaafgemaakten in de Nederlandse koloniale geschiedenis, maar ook open te staan voor hun eigen geschiedenis en de beschavingen die door het kolonialisme zijn verdwenen, wordt de eigen identiteit erkend. Naast wettelijke eisen, is het voor de resultaten van het onderzoek essentieel dat lokale gemeenschappen en experts in vrijheid en gelijkheid mede-eigenaar zijn van zowel de onderzoeksopzet als de conservering en ontsluiting van de scheepswrakken, havens en artefacten die gevonden worden.

Daarnaast ligt er een kans in het betrekken van amateurduikers en -archeologen. Hun inzet draagt bij aan het maatschappelijk draagvlak voor het beheer van het maritieme erfgoed van Nederland. Daarom heeft de overheid hier ook extra geld voor vrijgemaakt in het plan voor de aanpak van de maritieme archeologie (Bruins, 2025, p. 4). Ook experts van andere disciplines kunnen onze blik verbreden. Het op gelijkwaardige basis samenwerken met lokale gemeenschappen, amateurs en wetenschappers en experts van andere disciplines, het waarderen van elkaars verschillen en die zien als verrijking, vraagt van ons als Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een houding van zelfreflectie, positiebewustzijn en bereidheid tot participatie (Sultana, 2007, p. 374). Deze drie ethische principes lichten we hierna verder toe.

De ethiek van zelfreflectie

Zelfreflectie is het proces waarbij je je eigen aannames, waarden en perspectieven onderzoekt, en onderkent hoe ze je onderzoeksproces kunnen beïnvloeden (Sultana, 2007, p. 376). Door afstand te nemen van je eigen vooroordelen en oordelen geef je ruimte aan nieuwe invalshoeken. Bij bijvoorbeeld het onderzoek naar de plantage Esthersrust in Suriname is bewust de focus gelegd op het Afrikaanse perspectief op het leven op een plantage. Onderzoek bij andere plantages focuste zich vaak op de sociaal-economische betekenis van de plek. Projectleider Santosh Singh probeert antwoord te vinden op vragen als: Hoe leefden de tot slaaf gemaakten op deze plantage? Waar gebruikten ze bepaalde voorwerpen voor? Welke middelen en mechanismen gebruikten de plantagehouders om de slaafgemaakten

op hun grondgebied te houden? (Singh, 2023). Door het leven van de tot slaaf gemaakten als uitgangspunt te nemen voegt het onderzoek van Esthersrust een nieuw perspectief toe op het reilen en zeilen van de koloniale plantages in Suriname.

Een ander voorbeeld van een onderzoek dat de waarde illustreert van zelfreflectie, is het beheer van de locatie waar drie oorlogswrakken uit de Tweede Wereldoorlog voor de kust van Java in Indonesië zijn verdwenen. Nederland claimt als vlaggenstaat het eigendom van alle Nederlandse oorlogsschepen die tijdens de Slag in de Javazee gezonken zijn. Voor ons land is de plek waar de wrakken liggen een herinneringsplek voor de zeelieden die zijn gestorven in dienst van het vaderland bij de verdediging van de voormalige kolonie. Tegelijkertijd liggen de wrakken in Indonesische wateren. Voor de kuststaat Indonesië en voor de Indonesische bevolking kan de plek ook voelen als een symbool van onderdrukking en een herinnering aan de koloniale tijd. Voor hen kan die eigendomsclaim van Nederland voelen als een neokoloniale daad. Bij het maken van plannen voor het beheer van de wraklocatie zijn beide perspectieven relevant.

De ethiek van positiebewustzijn

Je positie is de sociale en politieke context die je identiteit bepaalt en daarmee je blik op de wereld. Daaraan ligt een complex van factoren ten grondslag, zoals je geslacht, afkomst, klasse, etniciteit, vermogen en geografische locatie (Sultana, 2007, p. 377). *Inclusief handelen* betekent dat je je bewust bent van je positie en je daarnaar gedraagt. Ga je onderzoek doen in Australië naar verzonken archeologische sites voor de kust van Murujuga, dan is het passend om niet alleen te voldoen aan de wettelijke vergunningen die in Australië gelden, maar ook om toestemming te vragen aan de oorspronkelijke bewoners van het gebied waar je onderzoek wilt doen, de Traditional Owners en de Murujuga Aboriginal Corporation. Je doet onderzoek in hun gebied en de artefacten die je bemonstert zijn vooral hun cultureel erfgoed. In dat verlengde is het logisch om de sporen en objecten nadat je ze hebt onderzocht ook weer terug te geven aan de traditionele eigenaren uit respect voor inheemse kennis en cultureel erfgoed (Benjamin *et al.*, 2023, p. 3).

Het je bewust zijn van je positie en je daarnaar gedragen zorgt voor goodwill bij de belanghebbende partijen in het land waar je onderzoek wilt doen. Sterker nog:

als je aan je positie voorbijgaat en lokale partijen en experts er níet bij betreft, dan kan dat je onderzoek schaden. Zo heeft bijvoorbeeld de opgraving van en het onderzoek naar een 18^e-eeuwse begraafplaats voor tot slaaf gemaakten op Sint Eustatius geleid tot controverse vanwege het feit dat het team volledig bestond uit witte mensen (NOS Nieuws, 2021). Het bestuur van Sint Eustatius heeft het opgravingsproject uiteindelijk door aanhoudende protesten opgeschort en een commissie van onafhankelijke Caraïbische regionale deskundigen ingesteld om het project te beoordelen (Broere, 2021). Door relevante lokale gemeenschappen en experts erbij te betrekken, verrijk je niet alleen je kennis, maar creëer je ook draagvlak voor je project.

De ethiek van participatie

De *ethiek van participatie* pas je toe als je een omgeving creëert waarin individuen van verschillende achtergronden, identiteiten en kwaliteiten er actief bij betrokken zijn en gelijkwaardig worden gewaardeerd in alle aspecten van het onderzoek. Het betekent samen werken aan publicaties en tentoonstellingen, samen toegang hebben tot data, allemaal profiteren van de resultaten en gezamenlijke besluitvorming. Participatie gaat over meer dan alleen gehoord worden, het gaat ook over gedeeld eigenaarschap.

Een mooi voorbeeld van inclusiviteit door participatie is het maritiem geofysisch onderzoek dat Wessex Archaeology uitvoerde in Robin Hood's Bay in Engeland. Om de wraklocaties van twee Duitse onderzeeërs, de UB-41 en de UB-75, te vinden, participeerden lokale duikers, historici en diverse experts. Daardoor lukte het niet alleen om de scheepswrakken te lokaliseren en diverse artefacten op te duiken en te onderzoeken, maar ook om goede suggesties te doen voor verder onderzoek en een passend beheer- en beschermingsplan (Howell & Croce, 1996). De inzet van derde partijen komt het onderzoek zelf en de resultaten ten goede.

Ook bij het onderzoek naar VOC-schip *Rooswijk* zijn talloze experts betrokken, van deskundigen op het gebied van wapenning en zilver tot specialisten in glas. Zo zochten medewerkers van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) in Amsterdam, van Huygens ING, van het Gemeentearchief van Amsterdam en genealogen Willem-Jan van Grondelle en Els Vermij in de stadsarchieven van Amsterdam naar gegevens over de opvarenden en kon een aantal van hen worden geïdentificeerd (RCE, n.d.).

Verbinding en samenwerking

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed streeft naar verbinding en samenwerking om cultureel erfgoed in zowel Nederland als partnerlanden te onderzoeken, te ontsluiten en te beschermen op internationaal niveau (RCE, 2024, p. 3). Door te blijven reflecteren op ons eigen gedrag en onze eigen waarden, ons bewust te zijn van de beperkingen van onze eigen positie en open te staan voor participatie, werken de maritiem archeologen van het internationale programma aan inclusief handelen. Lokale gemeenschappen, amateurs en experts uit andere disciplines worden betrokken bij besluitvormingsprocessen en kunnen hun ideeën en expertise in vrijheid inbrengen. Zo vergroten we het draagvlak voor erfgoedbeheer in de samenleving en zorgen ervoor dat onze onderzoeks- en opgravingsprojecten rijker en betekenisvoller worden voor meer mensen.

Bronnen:

Benjamín, J. O'Leary, M., McDonald, J., Wiseman, C., McCarthy, J., Beckett, E., Morrison, P., Stankiewicz, F., Leach, J., Hacker, J., Baggaley, P., Jerbić, K., Fowler, M., Fairwether, J., Jeffries, P., Ulm, S. & Bailey, G. (2020). Correction: Aboriginal artefacts on the continental shelf reveal ancient drowned cultural landscapes in northwest Australia. *PLOS ONE*, 15(7), pp 1-17. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0233912>

Broere, K. (2021, 18 juli). Witte archeologen leggen begraafplaats slaafgemaakten bloot, en dat valt slecht op Sint Eustatius. Op: www.devolkskrant.nl. Geraadpleegd op 18 juni 2025, van: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/witte-archeologen-leggen-begraafplaats-slaafgemaakten-bloot-en-dat-valt-slecht-op-sint-eustatius-b3413449/>

Bruins, E. (03-06-2025). Aanpak maritieme archeologie. [Kamerbrief]. Op: www.rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 21 augustus 2025, van: <https://open.overheid.nl/documenten/9f36b8a9-f4bd-4d6d-8e4b-a915a6dc6200/file>

Howell, D., & Croce, P. (1996). UB-41 and UB-75, off Robin Hood's Bay: Marine Geophysical Survey Report [Rapport]. Op: www.historicengland.org.uk. Geraadpleegd op 8 juni 2025, van: <https://historicengland.org.uk/research/results/reports/112-2014>

Kanobana, S. (2020). Dekoloniseer taal? Taal is niet het doel maar het medium. In: CNCD-11.11.11, pp. 1-8. <https://doi.org/10.1177/0038026118820293>

- NOS Nieuws (2019, 13 februari). Onderzoek bevestigt: wrakken van Javazee verdwenen. Op: www.nos.nl. Geraadpleegd op 9 juli 2025, van: <https://nos.nl/artikel/2157989-onderzoek-bevestigt-wrakken-van-javazee-verdwenen>
- NOS. (1 juni 2021). Archeologen leggen eeuwenoude begraafplaats op Sint-Eustatius bloot. Op: www.nos.nl. Geraadpleegd op 18 juni 2025, van: <https://nos.nl/artikel/2383111-archeologen-leggen-eeuwenoude-begraafplaats-op-sint-eustatius-bloot>
- Peeren, E. (2018), Taal valt niet 'op te ruimen'. In: *Een Incomplete Gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*. Uitgeverij: Nationaal Museum van Wereldculturen, Amsterdam. pp. 43-48. <https://amsterdam.wereldmuseum.nl/nl/over-wereldmuseum-amsterdam/onderzoek/words-matter-publicatie>
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (n.d.). Historical research: crew members identified. Op: www.english.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 10 juli 2025, van: <https://english.cultureelerfgoed.nl/topics/maritime-heritage/rooswijk1740/crewmembers-identified>
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2023, 5 december). Kinderboek over schipbreuk Van Bosse en bemanning op Tamara. Op: www.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 13 juni 2025, van: <https://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/2023/12/05/kinderboek-over-schipbreuk-van-bosse-en-bemanning-op-tarama>
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. (2024). *Missie, visie en strategie*. Op: www.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 28 augustus 2025, van: <https://www.cultureelerfgoed.nl/over-ons/publicaties/publicaties/2024/01/01/missie-visie-strategie>
- Samuel, M. (2023). *Je mag ook niets meer zeggen. Een nieuwe taal voor een nieuwe tijd*. Nieuw Amsterdam, nieuwe uitgebreide editie, ISBN: 9789046832332
- Santosh Singh (2023). Plantation Esthersrust [video]. Op: www.museumbakkie.com. Geraadpleegd op 13 juli 2025, van: <https://museumbakkie.com/kennisbank/archeologische-site-esthers-rust/>
- Smith, L. (2006). *Uses of Heritage* (1^e editie). Routledge, London. <https://doi.org/10.4324/9780203602263>
- Smith, L. & Waterton, E. (2012). Constrained by Common sense: The authorized heritage discourse in contemporary debates'. In: *The Oxford Handbook of Public Archaeology*. Robin Skeates, Carol McDavid, and John Carman (eds), online editie, Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199237821.013.0009>
- Sultana, F. (2015). Reflexivity, positionality and participatory ethics: Negotiating fieldwork dilemmas in international research. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 6(3), pp. 374-385. <https://doi.org/10.14288/acme.v6i3.786>
- Tuithof, M. (2022). Geschiedenis en herkomst van de term 'blank'. Op: www.historic.net. Geraadpleegd op 4 juni 2025, van: <https://historiek.net/geschiedenis-en-herkomst-van-de-term-blank/133033/>
- Visser, Y. (2023). Amsterdam Museum gebruikt term 'Gouden Eeuw' niet meer. Op: www.historiek.nl. Geraadpleegd op 5 juni 2025, van: <https://historiek.net/amsterdam-museum-gebruikt-term-gouden-eeuw-niet-meer/125421/>
- Vlaamse Radio en Televisieomroeporganisatie (2020). Slaven, slaafgemaakt, tot slaaf gemaakte. Op: www.diversewoordenlijstvirt.wordpress.com. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://diversewoordenlijstvirt.wordpress.com/2020/07/07/slaven-slaafgemaakt-tot-slaaf-gemaakte/>
- Zeefuik, S. & Modest, W. (2021). Het belang van perspectief. In: *Een Incomplete Gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*. Uitgeverij: Nationaal Museum van Wereldculturen, Amsterdam (2021). pp. 34-39. <https://amsterdam.wereldmuseum.nl/nl/over-wereldmuseum-amsterdam/onderzoek/words-matter-publicatie>

“Eerst is er de ontdekking van een onrecht tegenover een bevolkingsgroep. Na toenemende verontwaardiging volgt een correctie op het geschiedbeeld, die vervolgens ietwat doorslaat, waarna het een paar decennia duurt voordat het stof van de emoties gaat liggen en het beeld in nieuw evenwicht komt.”

Tom van der Molen, conservator 17^e eeuw in september 2019 bij de opening van de tentoonstelling ‘Gouden Eeuw’ in het Amsterdam Museum

Afbeelding 4: Andries Beeckman (1660). *Het kasteel van Batavia*. Rijksmuseum, Amsterdam.

Om te voorkomen dat wat je communiceert verkeerd begrepen wordt, maak je gebruik van de taalconventies in de samenleving. Toch is enige ruis tussen zender en ontvanger onontkoombaar. Beiden worden namelijk niet alleen beïnvloed door de tijd en cultuur waarin zij leven, maar ook door persoonlijke omstandigheden als sociale klasse en opleiding. Om deze ruis zo klein mogelijk te houden, loont het te investeren in de keuze van de juiste woorden. Zo kun je respectvol blijven tegen alle betrokkenen en een constructieve dialoog voeren over beladen thema's als het slavernijverleden, kolonialisme, oorlog, migratie en ongelijkheid. Maar hoe kies je de juiste termen?

In dit hoofdstuk krijg je eerst een aantal praktische tips, geïllustreerd met voorbeelden uit de woordenlijst daaronder. In deze lijst staat een aantal termen die in het vakgebied van de maritieme archeologie regelmatig langskomen en die beladen kunnen zijn. Per woord leggen we uit wat de term beladen maakt en hoe je hiermee kunt omgaan. De lijst is bedoeld als hulpmiddel en inspiratiebron bij het schrijven van teksten.

2.1 Praktische tips

Het eerste waar je als schrijver rekening mee kunt houden is de historische en culturele context van woorden. Termen die voor de een neutraal lijken, kunnen bij de ander diepgewortelde emoties oproepen. Neem bijvoorbeeld het woord *slaaf*, dat wordt gebruikt voor een persoon die het wettelijke eigendom is van een ander en de verplichting heeft om te gehoorzamen. Voor nazaten van slaafgemaakten roept dit woord pijnlijke herinneringen op en versterkt het verdriet, omdat de term hen herinnert aan het feit dat iemand hun voorvaders reduceerde tot niets meer dan iemands eigendom, en daarmee voorbijging aan hun mens-zijn en eigen identiteit. Zij zien hun voorvaders als *tot slaaf gemaakten*, een term die meer dan *slaaf* erkent dat hun identiteit van hen is afgenomen.¹

Een tweede tip om je teksten inclusiever te maken, is je ervan bewust zijn dat bepaalde woorden instrumenteel zijn in politieke en culturele discussies. Woorden als *inheemse volkeren* kunnen de agenda dienen van partijen die een onderscheid of zelfs een hiërarchie willen creëren tussen oorspronkelijke bewoners van een gebied en niet-oorspronkelijke bewoners. De terminologie die je als wetenschapper kiest kan dan een soort ‘wij en zij’-discussie oproepen, en voor je het weet heb je een standpunt ingenomen zonder dat dat je bedoeling is. Door bijvoorbeeld de benamingen te gebruiken waarmee volkeren zichzelf aanduiden kun je politieke connotaties omzeilen.²

Een derde punt dat je bij het schrijven kan helpen is het besef dat je met je woorden onbewust impliciete normen kunt creëren. Omroep Brabant had het bijvoorbeeld over: “Drie mannen die een zwarte man in Breda hebben mishandeld en uitgescholden, krijgen taakstraffen van 36 tot 80 uur.” Door de nadruk te leggen op het feit dat de mishandelde man zwart is en bij de mishandelaars geen huidskleur te vermelden, vormt de schrijver van dit artikel impliciet de norm dat wit zijn de standaard is en zwart zijn anders is. Het is de vraag of het benoemen van iemands

huidskleur relevant is in dit verband. Weeg dus af welke woorden nodig zijn en welke alleen maar ruis veroorzaken.³

Een vierde tip is om je als schrijver te realiseren dat neutraliteit een illusie is. Je opvoeding, opleiding, persoonlijke ervaringen, culturele achtergrond en sociale positie zijn van invloed op de manier waarop je naar feiten kijkt, je mening vormt en dus ook op de formulering van je tekst.⁴ Je kunt wel objectiveren. Door bijvoorbeeld kritisch te zijn op je bronnen en de mogelijke verborgen agenda’s daarachter, door je eigen overtuigingen tegen het licht te houden en aandachtig naar anderen te luisteren en door open te staan voor nieuwe informatie. Zo ontwikkel je ‘multiperspectiviteit’, het vermogen om een situatie te bekijken vanuit verschillende perspectieven.⁵ Wat daarnaast helpt, is als je als schrijver je eigen achtergrond expliciet maakt en onzekerheden en beperkingen van de beschikbare informatie benoemt.⁶ Absolute objectiviteit is weliswaar een illusie, maar met deze strategieën kun je je tekst wel verregaand objectiveren.

Een vijfde en laatste tip betreft het vertalen van woorden. Bij een vertaling bestaat namelijk het risico dat subtiliteiten verloren gaan of dat nieuwe connotaties ontstaan, die niet overeenkomen met de oorspronkelijke betekenis. Dit kan leiden tot misverstanden of zelfs het onbedoeld gebruik van kwetsende taal. Een illustratie is het gebruik van het Engelse woord *disabled*, dat je in het Nederlands niet zomaar kunt vertalen als *gehandicapt*. *Disabled* wordt in Engeland meestal als neutraal gezien en verwijst naar iemand met een beperking. De Nederlandse vertaling *gehandicapt* wordt door sommige mensen ervaren als stigmatiserend. Een persoon *is* immers niet zijn handicap, een persoon heeft een handicap. Naast nuances kan een vertaling soms ook wat meer context nodig hebben. Voor Nederlanders bijvoorbeeld heeft de VOC minder uitleg dan voor bewoners van een land waarin deze organisatie minder in het collectieve geheugen zit. Kortom: blijf je bij het vertalen van woorden bewust van je doel en doelgroep. Het is vaak prettig om samen te werken met vertalers die bekend zijn met inclusieve terminologie en die gevoelig zijn voor de nuances van beide talen.

¹ Vlaamse Radio en Televisieomroeporganisatie (VRT) (2020, 7 juli). Slaven, slaafgemaakt, tot slaaf gemaakte. *Diverse woordenlijst*. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://diversewoordenlijst.vrt.wordpress.com/2020/07/07/slaven-slaafgemaakt-tot-slaaf-gemaakte/>

² Schoonderwoerd, S., Modest, W., Rassool, C., Kunst, M., Zeefuik S., Peeren, E., Vollebergh, A., Jones, G., Van Trig, P., Steinbock, E. Warsame, H., Sint Nicolaas, E., Schmidt, A., Vermaat, S., Kleeven, L., Kofi, R., Berger, M. & Lelijveld, R. (2020). Woordenlijst. In W. Modest & R. Lelijveld (Red.), *Woorden doen ertoe. Een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector* (pp. 93-149). Wereldmuseum, Afrikamuseum, Museum voor Volkenkunde & Wereldmuseum. <https://amsterdam.wereldmuseum.nl/nl/over-wereldmuseum-amsterdam/onderzoek/words-matter-publicatie>

³ Verschuren, C. (2023, 13 april). Zwarte man mishandeld en uitgescholden: taakstraf voor daders. *Omroep Brabant*. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/4253584/zwarte-man-mishandeld-en-uitgescholden-taakstraf-voor-daders>

⁴ Women Inc. (2024). *De incomplete taalgids*. Women inc. <https://www.womeninc.nl/wp-content/uploads/2025/06/wi-stijlgids-2025.pdf>

⁵ Diversiteit in actie. (z.d.). Multiperspectiviteit. Op: www.diversiteitinactie.be. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://diversiteitinactie.be/themas/sociaal-cultureel-bewustzijn/professionalisering/multiperspectiviteit#:~:text=Multiperspectiviteit%20houdt%20in%20dat%20men,wie%20men%20in%20interactie%20treedt>

⁶ Poort, B. (2019). *Het effect van brontransparantie op de geloofwaardigheid van factchecks* [Master Thesis]. Universiteit Leiden, Faculteit Journalistiek & Nieuwe media. p. 7. <https://studenttheses.universiteitleiden.nl/access/item%3A2711349/view>

2.2 Woordenlijst

Op basis van de publicaties van de RCE en Maritime Stepping Stones (MaSS) is een lijst opgesteld van termen die in de maritieme archeologie regelmatig worden gebruikt en waarover momenteel maatschappelijk debat wordt gevoerd. Bij elke term lichten we de historische context toe, zodat duidelijk is hoe de term is ontstaan en welke connotaties er in de loop van de tijd aan de term verbonden zijn. Deze connotaties bepalen hoe er nu door verschillende partijen tegen de term aan wordt gekeken. Elke tekst sluit af met een of meer suggesties voor alternatieven, zodat je zelf, passend bij het doel en de doelgroep van de tekst die je schrijft, overwogen keuzes kunt maken. De bronnen die bij het schrijven van de teksten gebruikt zijn, vind je per woord gebundeld achter in deze paragraaf.

Allochtoon

Afbeelding 5: Unilever (1967). *Het eerste Zeeuws meisje* [reclameposter]. Noordhollands Dagblad (11 oktober 2024).

Het woord allochtoon is gevormd uit de Griekse woorden *allos*, dat 'een andere' betekent en *chtoon*, dat 'land, aarde' betekent. Een allochtoon is dus iemand uit een ander land. Naast allochtonen zijn er ook autochtonen, 'mensen uit het land zelf'. In 2016 besloot het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) om het gebruik van de woorden allochtoon en autochtoon te herzien. Het CBS benadrukte dat het indelen van mensen op basis van afkomst niet alleen achterhaald is, maar ook

bijdraagt aan onnodige verdeeldheid. Door mensen te groeperen op basis van herkomst ontstaat namelijk een 'wij en zij'-gevoel, wat integratie en sociale cohesie kan belemmeren. Naast allochtoon kun je ook persoon met een diverse achtergrond of persoon met een meer-voudige culturele achtergrond gebruiken. Deze termen erkennen pluraliteit zonder te labelen en sluiten beter aan bij hedendaags erfgoed- en onderzoekswerk, dat oog heeft voor processen van handel, migratie en culturele interactie.⁷

Blank

Afbeelding 6: William Blake (1792) *Een Nederlandse plantagehouder en een vrouwelijke slaaf*. In: *The expedition narrative of John Gabriel Stedman (1773-1777)*.

Het woord *blank* of *wit* wordt al eeuwenlang gebruikt als verwijzing naar iemands huidskleur. Sinds het ontstaan en de verspreiding van de moderne mens over de rest van de wereld is er een groot aantal verschillende groepen ontstaan. Een van de verschillen tussen die groepen is de huidskleur. Dit verschil leidde tot termen als *blank* of *wit* en *neger* of *zwart*. Toen halverwege de 19^e eeuw de 'rassenhiërarchie' ontstond, werd er een koppeling gelegd tussen huidskleur en afkomst en ontstond er een classificatiesysteem. De blanke Europeaan werd boven de zwarte Afrikaan gesteld. Aan de begrippen *blank* en *neger* kwam een waardeoordeel te hangen. *Blank* betekende 'schoon' en 'mooi' en *neger* kreeg de connotatie 'minderwaardig'. Slavenhouders en koloniale ambtenaren gebruikten deze waardeoordelen als legitimatie om mensen met een andere huidskleur rechteloos te maken. Niet alleen de termen zelf, maar het hele

idee om een samenleving te classificeren aan de hand van de huidskleur van mensen wordt nu beschouwd als racistisch. In de huidige multiculturele samenleving bestaat een enorme diversiteit aan huidskleuren, geloofsovertuigingen, seksuele geaardheid en culturele afkomst. Het beschrijven van iemands huidskleur is vaak helemaal niet zo relevant.

Mocht het in je tekst toch nodig zijn het onderscheid op basis van huidskleur te benoemen, dan kun je beschrijvende termen zoals *wit*, *zwart*, *rood*, *geel* of *bruin* gebruiken.⁸

Gouden Eeuw

Afbeelding 7: Willem Kalf (1655). *Stilleven met zilveren kan en porseleinen kom*. Rijksmuseum, Amsterdam.

De term *Gouden Eeuw* is sinds de 19^e eeuw een gebruikelijke benaming voor de culturele en economische bloeiperiode in de Noordelijke Nederlanden tussen 1600 en 1700. De term gaf, in een tijd waarin Nederland zich als natie vormde, gehoor aan de behoefte om trots te zijn op een gedeeld en succesvol verleden. Nu bekijken we de term *Gouden Eeuw* kritischer, omdat we beseffen dat hij vooral het perspectief belicht van de machthebbers en geen recht doet aan de negatieve kanten van de 17^e eeuw, zoals armoede, oorlog, dwangarbeid en mensenhandel. Wat een gouden eeuw was voor de een, was dat niet voor de ander. Het lastige is dat de periode die *de gouden eeuw* beslaat loopt van de late 16^e tot de vroege 18^e eeuw. Meestal is de beschrijvende term *17^e eeuw* als tijdsaanduiding voldoende. Als je specifiek wilt zijn, geef dan de exacte jaartallen van de periode waarover je het hebt.⁹

Holland

Afbeelding 8: Abraham Goos & Claes Jansz. Visscher (1630). *Comitatus Hollandia*. Op: www.inter-antiquariaat.nl

De naam *Holland* komt van *Holtland*, een samenstelling van *holt* 'hout' en *lant* 'gebied', die werd gebruikt in de 10^e eeuw voor een bebost gebied. In de combinatie *holtlant* werd de -t- eerst -d-, maar verdween vanaf 1100 de tussenletter waardoor de term *Holland* ontstond. In de 11^e eeuw is *Holland* in de eerste plaats de Rijnstreek rond Leiden, het kerngebied van het Graafschap dat bestuurd werd door *Florentius comes Holdlandensis* 'Floris graaf van Holland'. *Zut holland* 'Zuid-Holland' en *northolland* 'Noord-Holland' komen vanaf het eind van de 13^e eeuw voor. Hoewel Noord- en Zuid-Holland maar een deel van Nederland zijn, wordt ons land tot op de dag van vandaag in het buitenland vaak aangeduid als *Holland*. Dit heeft te maken met onder meer de leidende rol die het gewest Holland speelde in de strijd tegen de Spanjaarden en bij de oprichting van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Ook in de 17^e eeuw, toen de belangrijkste handelssteden in Holland lagen, stond, vooral in het buitenland, de Republiek der Verenigde Nederlanden gelijk met Holland. In de loop van deze eeuwen zijn Nederlanders *Holland* zelf ook gaan omarmen, en zijn de Hollandse molens, klederdracht en tulpen symbool komen te staan voor Nederland als geheel. Maar heel inclusief is de benaming niet, want er zijn behalve Noord- en Zuid-Holland nog tien andere provincies en alleen de naam *Holland* gebruiken doet geen recht aan deze andere gebieden. Dat gevoel was ook al sterk in de 17^e en 18^e eeuw. Daarom is het in wetenschappelijke publicaties beter om de naam

Holland alleen te gebruiken als het over de specifieke provincies gaat waar die naam op van toepassing is. Hanteer verder de naam *Nederland*, de historische naam *Republiek der Verenigde Nederlanden*, kortweg *De Republiek*, of, als je ook Caraïbisch Nederland mee wilt rekenen, het *Koninkrijk der Nederlanden*.¹⁰

Identiteit

Afbeelding 9: Rembrandt van Rijn (1654). *Portret van Jan Six*, Collectie Six, Amsterdam

Het woord *identiteit* beschrijft de manier waarop we onszelf definiëren op basis van culturele aspecten als normen en waarden, tradities, religie en levenswijze. Een identiteit kan individueel zijn of gedeeld met een groep. Het verschil met cultuur is dat cultuur kan worden overgedragen via socialisatie, dit is bij identiteit niet het geval. In de loop van de geschiedenis is het concept van identiteit door machthebbers en politieke partijen gebruikt om homogeniteit in een groep of land te benadrukken. Zo is er een ‘Nederlandse identiteit’ en ‘onze identiteit’ gecreëerd, die kon worden ingezet voor het scheppen van een gevoel van nationale eenheid of tegen polarisatie. Maar door collectieve kenmerken te benadrukken en een ‘wij’ te creëren, creëer je ook een ‘zij’ van mensen die zich niet herkennen in de gedefinieerde identiteit en zich uitgesloten of gemarginaliseerd voelen. In het huidige multiculturele Nederland kun je door de enorme diversiteit aan achtergronden, ervaringen en waarden niet praten over “de Nederlandse identiteit”, hoogstens over “gedeelde aspecten van identiteit”, “de diverse identiteiten van onze samenleving” of “multiculturele identiteit”. Het voordeel van deze

formuleringen is dat zij erkennen dat ‘onze identiteit’ meervoudig en dynamisch is en dat er ruimte is voor verschillende perspectieven en ervaringen. Je kunt er in plaats van over *identiteit* ook voor kiezen om specifieke aspecten van identiteit te benoemen, zoals bepaalde culturele achtergronden, bepaalde waarden en bepaalde persoonlijke ervaringen. Ook daarmee doe je meer recht aan de verscheidenheid in groepen en van individuen. Neem bijvoorbeeld Amsterdam. Er is niet zoiets als ‘de Amsterdamse identiteit’. Er zijn Amsterdammers die van oudsher in de stad wonen, maar er zijn ook veel inwoners die later naar de stad verhuisd zijn en hun eigen culturele invloeden en achtergronden hebben meegenomen. Dit draagt bij aan de diversiteit van de stad, die bestaat uit een mix van mensen met verschillende ervaringen en perspectieven. Amsterdam is bij uitstek een voorbeeld van een stad met een ‘multiculturele identiteit’.”

Indië

Afbeelding 10: Zino Salverda (1945) *Wervingposter voor de politionele acties*. Beeldbank WO2 – NIOD

De naam *Indië* verwijst naar het voormalige koloniale rijk dat de Republiek der Verenigde Nederlanden in 1816 in Zuidoost-Azië stichtte. Naast deze naam wordt ook wel *Nederlands-Indië* gebruikt of de bijnaam *de gordel van smaragd*, bedacht door Multatuli (Eduard Douwes Dekker) in zijn boek *Max Havelaar*. De inwoners werden Indiërs genoemd, wat verwarrend kan zijn, omdat ook inwoners van India zo heten. Het geografische gebied dat Indië bestrijkt komt grotendeels overeen met de huidige staat Indonesië, die ontstond toen de inwoners van het gebied in 1945 de onafhankelijkheid uitriepen. Nederland

erkende deze onafhankelijkheid pas in 1948 na een aantal 'politieke acties', waarin Nederland tevergeefs probeerde de macht in Indonesië weer in handen te krijgen. Het zou tot 1962 duren voor Nederland het huidige gebied van Indonesië volledig verliet. Tijdens de koloniale bezetting hebben de Nederlanders het gebied economisch geëxploiteerd voor eigen gewin. De oorspronkelijke bevolking werd onderdrukt en gedwongen zich aan te passen. De naam *Indië* roept daarom niet alleen geografische associaties op, maar ook historische en culturele connotaties die verweven zijn met de koloniale geschiedenis en de nasleep ervan. Voor Indonesiërs impliceert de naam *Nederlands-Indië* dat hun land nog steeds in zekere mate aan Nederland zou toebehoren.

Daarom wordt er in de huidige literatuur over het gebied vaak gekozen voor de term *koloniaal Indonesië* om de nadruk te leggen op de onafhankelijkheid van het land en dekolonisatie.¹²

Inheemse bevolking

Afbeelding 11: Edward Rivas (2023) *Dominicaanse Taino*. Op: www.puertoplatadr.com

De term *inheemse bevolking* wordt gebruikt om te verwijzen naar de oorspronkelijke bewoners of eigenaren van een bepaald gebied. Door kolonisatie, migratie en modern staatsbeleid zijn zij niet altijd meer zichtbaar en kan hun taal en cultuur uit het publieke bewustzijn verdwenen zijn. De kracht van de term *inheemse bevolking* is de erkenning van de oorspronkelijke verbondenheid van volkeren met het gebied en de noodzaak

van zichtbaarheid en herstel van hun rechten. Het nadeel aan de term kan zijn dat er een hiërarchische verhouding wordt geïmpliceerd tussen de 'inheemse' en 'niet-inheemse' bevolking. Het is daarom belangrijk om de term zorgvuldig te gebruiken. Als alternatief kun je termen gebruiken als *lokale bevolking*, *oorspronkelijke volkeren*, *first nations* of *oorspronkelijke culturen*. Maar als je juist de historische context wilt benadrukken is *inheemse bevolking* een goede term om te gebruiken. Je kunt er ook voor kiezen termen te gebruiken die gemeenschappen zelf gebruiken in context met het gebied waarover je praat, zoals in het Caraïbisch gebied de Arawak, Caribs, Garifuna, Kalinago, Lokono en Taíno.

De juiste terminologie voor gemeenschappen vinden is niet altijd even makkelijk. Dit komt onder meer doordat de Europeanen tijdens de kolonisatie van gebieden de oorspronkelijke bewoners vaak eigen benamingen hebben gegeven. Zo bedachten zij voor de Afrikaanse Khoikhoi de naam *Hottentot* als een spottende verwijzing naar de manier van spreken van het volk, dat tijdens het dansen harde klikgeluiden voortbracht die klonken als "hot" en "tot". En de verschillende bewoners in de pool-regio's van Noord-Amerika, Groenland en Noordoost Siberië, noemden zij *Eskimo*. Dit woord stamt af van het woord *ayaskimew* van de Algonkin, een volk uit Noord-Amerika. Het betekent 'pelsjager op sneeuwschoenen'. Vanzelfsprekend willen volkeren liever genoemd worden zoals zij zichzelf noemen en niet worden aangesproken met de door de Europeanen verzonden namen. Zo kun je bijvoorbeeld voor de bewoners van Canada en Groenland de term *Inuit* gebruiken.

Daar komt bij dat de Europese benamingen niet altijd specifiek waren voor een bepaalde bevolkingsgroep. Misschien wel het bekendste voorbeeld is de benaming *indianen*, een verzamelnaam die Columbus in de 16^e eeuw introduceerde voor de verschillende 'Native Americans', omdat hij dacht dat hij in India was. Eeuwenlang zijn door deze misvatting hele diverse etnische volkeren in Noord-Amerika, zoals de Apache, Cherokee en Sioux onder de term *indianen* geschaard. Een ander voorbeeld van zo'n verzamelnaam is *pygmee*, die de Europeanen verzonden voor verschillende etnische groepen in de Centraal-Afrika en Azië. Het woord is afgeleid van het Latijnse woord *Pygmaeus* en het Griekse woord *Pugmaios*, die beiden verwijzen naar een fabelvolk in Ethiopië. Het woord is een verwijzing naar *pugôn* dat 'elleboog' of 'el' betekent of, maar dat is minder waarschijnlijk, naar *pugmè*, 'zo groot als een vuist'. Omdat in de ogen van de Europeanen de mannen van deze volkeren ongewoon klein waren, werden ze door de kolonisten *pygmee* genoemd. Al deze door de Europeanen

verzonnen namen en verzamelnamen zijn weliswaar ingeburgerd geraakt in een aantal Westerse talen, maar worden door de oorspronkelijke volkeren vaak als beledigend ervaren. Ze doen bovendien niet altijd recht aan de specifieke groepen waar het over gaat.

Wat de zoektocht naar de juiste benaming nóg ingewikkelder maakt, is dat sommige van de verzonnen Europese benamingen in de loop van de tijd meerdere connotaties kregen. Zo kunnen *marron* en *pygmeë* niet alleen als een belediging worden opgevat, maar ook als geuzennaam. Het woord *Marron* werd in het Frans-Caraïbisch gebied gebruikt voor huisdieren, die ‘marron’ waren, ‘ontsnapt en verwilderd’. Halverwege de 17^e eeuw is hetzelfde woord in dit gebied ook gebruikt voor slaven, die ‘marron’ waren, ‘gevlucht’. Het Franse woord is een verkorting van het Amerikaans-Spaanse woord *cimarrón* dat al vanaf de helft van de 16^e eeuw gebruikt werd voor een ‘ontsnapt en verwilderd huisdier’ of een ‘voortvluchtige indiaan’. De weggelopen slaafgemaakten ervoeren de term als een belediging. Desondanks gebruikt het Marron Platform het woord *marron* nu in de context van de emancipatie van de slaafgemaakten. Datzelfde gebeurt ook met het woord *pygmeë*, die ondanks negatieve associaties met de denigrerende blik van Europeanen op de afmetingen van de mannen uit Centraal-Afrika en Azië, in de huidige Democratische Republiek Congo juist wordt beschouwd als een neutraal woord voor de oorspronkelijke bevolking.

Ook de verspreiding van volkeren door niet alleen kolonisatie, maar ook migratie, maakt het vinden van de juiste benamingen soms lastig. De Roma bijvoorbeeld stammen oorspronkelijk uit het grensgebied tussen India en Pakistan. Aan het eind van de 10^e eeuw werd het volk door een Afghaanse heerser tot slaaf gemaakt en startte hun nomadische bestaan. Zij hebben zich in de loop van de eeuwen over hele continenten verspreid. De groepen die zich in de diverse gebieden vestigden, ontwikkelden daar hun eigen dialect, gewoonten en gebruiken. Een voorbeeld van zo’n groep zijn de Sinti, een van de grootste Romagroepen in Europa.¹³

Minderheid

Afbeelding 12: De Grundstockmaler (1350). Süsskind, de Jood van Trimberg. In: *Codex Manesse*. Universiteitsbibliotheek, Heidelberg

Het woord *minderheid* wordt niet alleen veel gebruikt binnen de sociale wetenschappen, maar ook in bredere discussies over inclusiviteit en gelijkheid. We duiden er alle soorten groepen in de samenleving mee aan die zouden worden buitengesloten, ondervetegenwoordigd of benadeeld, als we de samenleving louter op basis van de meerderheidsstem van de dominante groep inrichten. Het goede aan het benoemen van minderheden is dat je ermee erkent dat er kleinere groepen zijn in een samenleving die minder gehoord worden of die te maken kunnen hebben met ongelijkheid en discriminatie. Het kan gaan om bijvoorbeeld mensen met een andere culturele afkomst, een andere seksuele geaardheid, een beperking, een ander geloof of andere politieke opvattingen dan de dominante groep. De andere kant is dat de benoeming ervan ook kan leiden tot generalisering, waardoor de diversiteit en unieke kenmerken binnen deze groepen of gemeenschappen worden versimpeld. Alternatieven voor *minderheid* zijn *ondervetegenwoordigde gemeenschappen* of *niet-dominante groepen*. Daarmee benoem je niet alleen een gebrek aan vertegenwoordiging en dominantie in de samenleving, maar benadruk je ook de diversiteit binnen deze groepen.

Een ander alternatief is *gemarginaliseerde gemeenschappen*, waarmee je erkent dat bepaalde groepen worden achtergesteld door institutionele discriminatie.¹⁴

Ontdekkingsreizen

Afbeelding 13: Louis Prang & Co (1893). *Christoffel Columbus bij zijn aankomst in de Nieuwe Wereld*. In: The Library of Congress, Washington

Hoewel ieder mens in zijn leven op ontdekkingsreis gaat, wordt het begrip *ontdekkingsreis* meestal geassocieerd met de historische periode van de Europese overzeese expansie in de 15^e tot de 17^e eeuw. Deze ontdekkingsreizen naar niet of weinig bekende gebieden hadden vaak tot doel nieuwe landen, handelsroutes of hulpbronnen te ontdekken en zijn daarom nauw verbonden met het kolonialisme. Het woord *ontdekkingsreis* vertegenwoordigt een Eurocentrisch perspectief op wat er historisch gezien gebeurde. Afrika, Azië en Amerika mochten dan voor Europese naties weliswaar nieuwe ontdekkingen zijn, maar voor de oorspronkelijke bevolking waren ze dat niet. Zij werden niet ontdekt, ze waren er al. Een benaming voor de Europese reizen naar onbekende werelddelen die meer recht doet aan dit perspectief zou *expeditie* kunnen zijn, of *verkenningreis*. Als je *ontdekkingsreis* wel wilt gebruiken, dan is het handig om het Europese perspectief waarin je het woord gebruikt als context erbij te geven.¹⁵

Politioenele acties

Afbeelding 14: Onbekend (1930). *Wervingsaffiche Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger: Versterkt onze gelederen!* Waterlow & Sons Ltd, London.

Tot voor kort werd de term *politioenele acties* algemeen gebruikt om de militaire operaties in de voormalige Nederlandse kolonie aan te duiden na de door Indonesië eenzijdig uitgeroepen onafhankelijkheid. De Nederlandse overheid gebruikte de term *politioenele acties* omdat zij de Indonesische onafhankelijkheid niet wilde erkennen en wilde benadrukken dat het in haar perspectief ging om een interne politieoperatie tegen rebellen. Indonesië, dat zichzelf al in 1945 als een onafhankelijke staat beschouwde, zag de acties als een oorlog tegen een nieuwe natie die streefde voor haar vrijheid. Ook Nederland erkent nu dat wat destijds als het neerslaan van een opstand werd gepresenteerd, in feite een gewapende strijd was tegen de onafhankelijkheid en soevereiniteit van Indonesië. Door deze erkenning zijn er alternatieve termen voor deze militaire acties, zoals *de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog* of *Indonesische onafhankelijkheidsstrijd*. Deze termen erkennen dat het Nederlandse regime Indonesië probeerde te bezetten.¹⁶

Rebel

Afbeelding 15: Alberto Korda (1960). *Che Guevara*.

Het woord *rebel* komt van het Latijnse woord *rebellāre* dat 'opstandig zijn of 'weerspanning zijn' betekent. Traditioneel worden rebellen vaak geassocieerd met individuen of groepen die zich verzetten tegen gevestigde autoriteiten, politieke systemen of maatschappelijke normen. Afhankelijk van het perspectief worden rebellengroepen geëerd als vrijheidsstrijders om hun strijd voor vrijheid en rechtvaardigheid, of beschouwd als terroristen. Neem bijvoorbeeld Soekarno, de leider van de Indonesische onafhankelijkheidsbeweging. De Indonesiërs beschouwden hem als een onafhankelijkheidsstrijder, de Nederlandse overheid zag hem als opstandeling. Of kijk naar de Surinamer Anton de Kom. In de 20^e eeuw werd hij door de Nederlandse autoriteiten bestempeld als communistische revolutionair en antikoloniale relschopper, en werd hij drie maanden gevangengezet. Tegenwoordig wordt Anton de Kom erkend als vrijheidsstrijder tegen het kolonialisme en verzetsman in de Tweede Wereldoorlog. Als je het woord *rebel* gebruikt is het daarom handig om context te geven over het perspectief van waaruit je schrijft. Wil je specifiekere zijn over de rol van een rebel, dan kun je bijvoorbeeld kiezen voor een term als *verzetsstrijder* of *leider, lid van de onafhankelijkheidsbeweging*.¹⁷

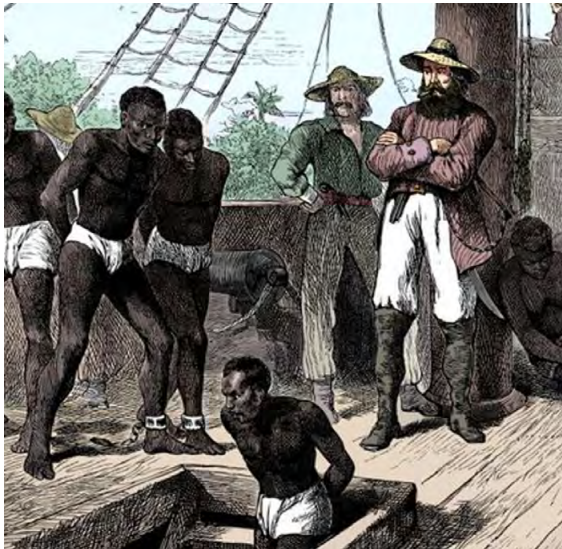
Schat

Afbeelding 16: Kees Zwaan (2024). *De jurk uit het Palmhoutwrak*. Museum Kaap Skil, Texel

Het woord *schat* wordt vaak gebruikt om artefacten te beschrijven die op de bodem van de zee worden gevonden. De term roept een romantisch en avontuurlijk beeld op van waardevolle vondsten, zoals goud, zilver en edelstenen. Maar *schat* associeert vondsten ook met een monetaire waarde, waardoor de diepere culturele en kunsthistorische betekenis wordt overschaduwd. Soms wordt daarom het woord *bodemschat* gebruikt, die juist benadrukt dat de bodem rijk is aan informatie over ons verleden. Deze term onderstreept het belang van archeologische vondsten als bronnen van kennis en inzicht in de geschiedenis en cultuur. Maar *bodemschat* kan dan weer associaties oproepen met schatzoekers die puur gemotiveerd zijn door financieel gewin en niet door begrip of respect voor de culturele en historische waarde van objecten. Deze associatie kan schadelijk zijn voor het behoud van onderwatererfgoed, omdat het een mentaliteit bevordert waarin artefacten worden gezien als objecten die gewonnen moeten worden in plaats van erfgoed dat beschermd en bestudeerd wordt. Als je die associaties wilt vermijden, kun je spreken van *onderwatererfgoed* of *maritiem erfgoed*. Deze termen benadrukken de rijke culturele en historische context van de artefacten, en ze leggen de nadruk op het belang van behoud en onderzoek in plaats van op financieel gewin.¹⁸

Slaaf

Afbeelding 17: Joseph Swain (1835). *Aan boord van een slavenschip*.
Van: Wikimedia commons

Het woord *slaaf* verwijst naar een persoon die eigendom is van een ander en die geen rechten heeft of kan uitoefenen. Het woord is afgeleid van de eigenaam van een volk afkomstig uit de Balkan, de Slaven. Zij hadden zichzelf zo genoemd omdat in hun taal het woord *slovo* 'woord' of 'spraak' betekent. Toen in de 9^e eeuw de Duitsers door de Balkan trokken, namen ze groepen Slaven mee als *Sklabe*. 'Slavische gevangene'. Zij zorgden ervoor dat het woord *slaaf* 'lijfseigene' ging betekenen, een persoon in bezit van iemand anders. Toen de Nederlandse kolonisten hetzelfde deden met Afrikanen, gingen ze ook die *slaven* noemen. Het woord *slaaf* ligt gevoelig, omdat je er zelf niet voor kiest om slaaf te zijn, je wordt tot slaaf gemaakt door een ander. De machthebber neemt iemand zijn of haar vrijheid af door hem of haar te kopen en vervolgens de eigen naam, taal en cultuur te ontzeggen en te dwingen voor de 'eigenaar' te werken. Na de afschaffing van de slavernij riepen critici uit de Verenigde Staten op om het begrip *slave* te vervangen door *enslaved*, een term die de dwang duidelijk maakt waaraan de Afrikanen in de koloniën onderworpen werden. In het Nederlands is *tot slaaf gemaakte* of *slaafgemaakte* pas in de 21^e eeuw de gebruikelijke term geworden.¹⁹

Succesvolle reis

Afbeelding 18: Adriaan Groenewegen (1596). *Cornelis de Houtman komt aan in Bantam*. Stadsmuseum Banten, Indonesië

De term succesvolle reis werd door Europeanen gebruikt als beschrijving voor de winstgevende scheepsreizen van en naar de koloniën. Maar dezelfde reizen die de kooplieden van de Republiek economisch succes brachten, stonden voor de tot slaaf gemaakten synoniem aan verschrikkingen, lijden en gedwongen migratie, en betekenden voor de lagere bemanning van de schepen een enorm risico op overlijden door ongezonde omstandigheden aan boord of aanvaringen met piratenschepen of kapers. Wat voor de een succesvol is, is dat voor de ander niet. Neutralere omschrijvingen waarin meerdere perspectieven worden gediend zijn de termen *handelsreizen*, *zeetochten* en *handelsmissies*.²⁰

Tachtigjarige Oorlog

Afbeelding 19: Cornelis van Wieringen (1607). Zeeslag bij Gibraltar. Rijksmuseum, Amsterdam

De term *Tachtigjarige Oorlog* wordt gebruikt voor de strijd die de protestantse Nederlanden onder leiding van Willem van Oranje voerden tussen 1568 en 1648 tegen het katholieke Spaanse Rijk van koning Filips II. Vanaf de 19^e eeuw werd deze strijd, die leidde tot het ontstaan van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, gezien als een rechtvaardige onafhankelijkheidsoorlog tegen een tirannieke vorst die het Nederlandse volk oude vrijheden en privileges ontzegde. Als je de oorlog laat beginnen met de *Slag bij Heiligerlee* in 1568 en eindigen met de *Vrede van Münster* in 1648 neemt de strijd precies tachtig jaar in beslag. De term *Tachtigjarige Oorlog* gaat echter voorbij aan twee feiten. Allereerst: vanuit het Spaanse perspectief was deze strijd een burgeroorlog, een interne opstand van protestantse ketteren tegen de katholieke Spaanse koning. Zelfs vanuit het perspectief van de Nederlanders begon de strijd als een opstand. Pas vanaf het moment dat in 1588 de Republiek der Verenigde Nederlanden werd uitgeroepen, kan er sprake zijn van een oorlog tussen twee naties. Daar komt bij dat er al voor 1568 conflicten waren. En dat er niet tachtig jaar aaneengesloten strijd werd gevoerd: tussen 1609 en 1621 was er het twaalfjarig bestand, waarin beide partijen de wapens neerlegden. Door bijvoorbeeld de term *Nederlandse Opstand* te gebruiken kun je recht doen aan het feit dat het een strijd was tegen het Spaanse gezag, de strijd startte als een opstand en er niet specifiek tachtig jaar aan kan worden gekoppeld.²¹

Zeeheld

Afbeelding 20: Louis Royer (1841). *Michiel de Ruyter*. Boulevard de Ruyter, Vlissingen

Het woord *zeeheld* verwijst naar iemand die op zee opmerkelijke prestaties heeft geleverd in oorlogen en tijdens reizen waarin voor Europeanen onbekende gebieden werden verkend. De canon aan zeehelden werd in de 19e eeuw gevormd in de drang het Nederlandse volk gemeenschappelijke voorbeeldfiguren te geven van personen die streden voor de Nederlandse vrijheid en tegen het juk van de Spaanse overheersers. Het woord *zeeheld* is echter niet waardevrij. Een persoon kan in de ogen van de één een held zijn en in die van een ander een schurk. Dat maakt het gebruik van het woord *zeeheld* complex. Sommige van de zeehelden die in de 19e eeuw werden gevierd, waren immers betrokken bij activiteiten die tegenwoordig als onethisch worden beschouwd, zoals slavenhandel en onderdrukking van oorspronkelijke volkeren. Neem bijvoorbeeld Cornelis Jol, die in Nederland weliswaar wordt beschouwd als een held vanwege zijn overwinningen als admiraal voor de West-Indische Compagnie, maar in Cubaanse kinderliedjes optreedt als de slechterik die je komt halen als je je niet gedraagt. Hoewel er ook zeehelden waren die tegen slavernij waren, ligt het gebruik van het woord *zeeheld* nu gevoelig bij gemeenschappen die historisch gezien slachtoffer waren van dergelijke praktijken. In plaats van *zeeheld* kun je er ook voor kiezen om personen met hun functie te benoemen, bijvoorbeeld *admiraal*, of in de context aan te geven hoe er toen en nu tegen hen wordt aangekeken.²²

⁷ **Bronnen:**

- Bakker, M., Giesen, P., Lindhout, S., Ramdharie, S., Van IJzendoorn, P., & Vervaeke, L. (2016). Hoe gaan andere landen om met begrip “allochtoon?”. Op: www.volkskrant.nl. Geraadpleegd op 22 juni 2025, van: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/hoe-gaan-andere-landen-om-met-begrip-allochtoon-on~b47f72a4/?referrer=https://www.google.com/>
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (2016, 1 november). De termen allochtoon en autochtoon hebben hun tijd gehad. Op: www.wrr.nl. Geraadpleegd op 26 juni 2025, van <https://www.wrr.nl/actueel/nieuws/2016/11/01/de-termen-%E2%80-%98allochtoon-en-autochtoon%E2%80%99-hebben-hun-tijd-gehad>

⁸ **Bronnen:**

- NOS. (2018, 24 januari). Blank of wit: een taalstrijd met een politieke ondertoon. Op: www.nos.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2213596-blank-of-wit-een-taalstrijd-met-een-politieke-ondertoon>
- Tuithof, M. (2022, 23 december). Geschiedenis en herkomst van de term ‘blank’. Op: www.historiek.net. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://historiek.net/geschiedenis-en-herkomst-van-de-term-blank/133033/>

⁹ **Bronnen:**

- Redactie Historiek (2019, 13 september). Amsterdam Museum gebruikt term ‘Gouden Eeuw’ niet meer. Op: www.historiek.nl. Geraadpleegd op 5 juni 2025, van: <https://historiek.net/amsterdam-museum-gebruikt-term-gouden-eeuw-niet-meer/125421/>
- Van den Dikkenberg, L. (2019, 18 september). De term Gouden Eeuw komt zelf voort uit geschiedvervalsing. Op: www.bnnvara.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://www.bnnvara.nl/joop/artikelen/de-term-gouden-eeuw-komt-zelf-voort-uit-geschiedvervalsing#>

¹⁰ **Bronnen:**

- Feitsma, E. (2024). Holland. Op: www.woordhistorie.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://woordhistorie.nl/locaties/holland/>
- Onze Taal. (2025). Holland. Op: www.onzetaal.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://onzetaal.nl/taalloket/holland-the-netherlands>
- Vaan, M. de (2015). Etymologie: Holland. Op: www.neerlandistiek.nl. Geraadpleegd op 12 december 2025 van: <https://neerlandistiek.nl/2015/11/etymologie-holland/>

¹¹ **Bronnen:**

- De Hart, J. & Versantvoort, M. (2019). *Wat verbindt ons? Een studie naar Nederlandse identiteit* [Rapport]. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2019.

p. 34. https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/monitors/2019/06/26/denkend-aan-nederland/SCR_H1.pdf

- Blessing, M. (2019, 23 augustus). Stelling: geschiedenis en identiteit. Op: www.historisch-nieuwsblad.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://www.historischnieuwsblad.nl/stelling-geschiedenis-en-identiteit/>
- Tiemeijer, W. (2021, 9 juni). Tussen tolerantie en lompheid. Op: www.groene.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://www.groene.nl/artikel/tussen-tolerantie-en-lompheid>

¹² **Bronnen:**

- De la Croix, H. (n.d.). Sociale geschiedenis | Wie zijn ze? Indische Nederlanders, Indo-Europeanen, Indo's en Blauwen. Op: www.indischhistorisch.nl. Geraadpleegd op 26 juni 2025, van: <https://www.indischhistorisch.nl/tweede/sociale-geschiedenis/sociale-geschiedenis-wie-zijn-ze-indische-nederlanders-indo-europeanen-indos-en-blauwen/>
- Historiek (7 juni 2025). Gordel van Smaragd, betekenis en herkomst. Op: www.historiek.net. Geraadpleegd op 21 augustus 2025, van: <https://historiek.net/gordel-van-smaragd-betekenis-oorsprong/150323/>
- Van de Heuvel, M. (2022). Geschiedenis Nederlands-Indië in vogelvlucht. Op: www.isgeschiedenis.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://isgeschiedenis.nl/reportage/geschiedenis-nederlands-indie-in-vogelvlucht>

¹³ **Bronnen:**

- Schoonderwoerd, S., Modest, W., Rassool, C., Kunst, M., Zeefuik S., Peeren, E., Vollebergh, A., Jones, G., Van Trigt, P., Steinbock, E. Warsame, H., Sint Nicolaas, E., Schmidt, A., Vermaat, S., Kleeven, L., Kofi, R., Berger, M. & Lelijveld, R. (2020). Woordenlijst. In W. Modest & R. Lelijveld (Red.), *Woorden doen ertoe. Een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector* (pp. 93-149). Wereldmuseum, Afrikamuseum, Museum voor Volkenkunde & Wereldmuseum. <https://amsterdam.wereldmuseum.nl/nl/over-wereldmuseum-amsterdam/onderzoek/words-matter-publicatie>, p. 119.
- Kambel, E. (2021, september 23). Waarom het woord ‘Inheems’ ook waardevol is. Op: www.oneworld.nl. Geraadpleegd op 26 juni 2025, van: <https://www.oneworld.nl/mensenrechten/waarom-het-woord-inheems-ook-waardevol-is/>
- Hesseling, D.C. (1916). Op: www.dbnl.org. Geraadpleegd op 26 juni 2025, van: https://www.dbnl.org/tekst/tij003191601_01/tij0031-91601_01_0024.php

- Harper, D. (n.d.). Etymology of pygmy. Op: www.etymonline.nl. Geraadpleegd op 12 december 2025 van: <https://www.etymonline.com/word/pygmy>
 - Malmberg (2023). Eskimo's of Inuit? Op: www.onderwijsvanmorgen.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://www.onderwijsvanmorgen.nl/wp-content/uploads/2023/05/Eskimos-of-inuit-Staal-Lessuggestie.pdf>
 - Marronplatform (n.d.). Historie. Op: www.marronplatform.com. Geraadpleegd op 12 december 2025 van: <https://marronplatform.com/index.php/historie/>
 - Voort, H. van der & Bakker, P. (1 september 2020). Zijn Eskimo's eters van rauw vlees? De etymologie van het E-woord. Op: www.lingoblog.dk/nl. Geraadpleegd op 12 december 2025 van: <https://www.lingoblog.dk/nl/zijn-eskimos-eters-van-rauw-vlees-de-etymologie-van-het-e-woord2/#:~:text=Kortom%2C%20het%20woord%20Eskimo%20betekent,Museo%20Goeldi%20in%20Bel%C3%A9m%2C%20Brazili%C3%AB>
 - Watchtower Online Library (1997). De pygmeeën - Mensen van het oerwoud. Op: www.wol.jw.org. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://wol.jw.org/nl/wol/d/r18/lp-o/101997894>
 - NPO (9 april 2023). Theatermaker Giovanni Brand: 'De term zigeuner kan écht niet meer'. In: *De nacht is zwart*. Op: www.nporadio1.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://www.nporadio1.nl/nieuws/cultuur-media/fe210128-1574-459a-9bad-22b1fb24a75a/theatermaker-giovanni-brand-de-term-zigeuner-kan-echt-niet-meer>
 - Stichting WO2Net (2024). Sinti en Roma. Op: www.oorlogsbronnen.nl. Geraadpleegd op 21 juni 2025, van: <https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Sinti%20en%20Roma#>
 - Vlaamse Radio en Televisieomroeporganisatie (2020). Indiaan, Indiaans. Op: www.diversewoordenlijstvt.wordpress.com. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://diversewoordenlijstvt.wordpress.com/2018/09/21/indiaan-indiaans/>
 - Oostindie, G. (1992). 'Cimarrón' een Spaans-Caraïbisch contrast met Suriname. In: *OSO. tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde en geschiedenis* 11(194).
- ¹⁴ **Bronnen:**
- Woman Inc. (2024). *De incomplete taalgids*. Op: www.womenincl.nl. Amsterdam., p. 16. <https://www.womenincl.nl/wp-content/uploads/2025/06/wi-stijlgids-2025.pdf>
 - Code Diversiteit & Inclusie. (2021). Waarden voor een nieuwe taal. In *Handreiking [Report]*. P. 16. https://codedi.nl/wp-content/uploads/2021/04/WAARDEN_VOOR_EEN_NIEUWE_TAAAL.pdf
- ¹⁵ **Bronnen:**
- Museum voor wereldculturen. (2020). Inheems. In: *Woorden doen ertoe. Een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*. Wereldmuseum, Afrikamuseum, Museum voor Volkenkunde & Wereldmuseum. Amsterdam, p. 134.
 - Roeper, V. (2005, 11 april). De Nederlandse ontdekkingsreizen. Op: www.historischnieuwsblad.nl. Geraadpleegd 26 juni 2025, van: <https://www.historischnieuwsblad.nl/de-nederlandse-ontdekkingsreizen/>
 - Koops, E. (2021, 19 juli). Nationalisme - patriottisme - chauvinisme. Op: www.historiek.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://historiek.net/nationalisme-patriottisme-chauvinisme/80568/>
 - Hartmans, R. (16 augustus 2012). Onderzoek: Loyaal aan patria. Op: www.historischnieuwsblad.nl. Geraadpleegd op 26 juni 2025, van: <https://www.historischnieuwsblad.nl/onderzoek-loyaal-aan-patria/>
 - Debeuckelaere, H. (14 oktober 2019). Kolonialisme leeft door in het heden. Daarom is dekoloniseren belangrijk. Op: www.decorrespondent.nl. Geraadpleegd op 26 juni 2025, van: <https://decorrespondent.nl/10618/kolonialisme-leeft-door-in-het-heden-daarom-is-dekoloniseren-belangrijk/7880e4f8-dd57-obc5-152f-d074b70644f4>
- ¹⁶ **Bronnen:**
- Museum voor wereldculturen. (2020). Politieele actie. In: *Woorden doen ertoe. Een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*. Wereldmuseum, Afrikamuseum, Museum voor Volkenkunde & Wereldmuseum. Amsterdam, p. 136.
 - Bluekens, L. (2024, 15 januari). Waarom noemde Nederland de koloniale oorlog in Indonesië 'politieele acties'?. Op: www.npokennis.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://npokennis.nl/longread/7461/waarom-noemde-nederland-de-koloniale-oorlog-in-indonesie-politieele-acties#>
 - Stichting WO2Net (2024). Politieele acties. Op: www.oorlogsbronnen.nl. Geraadpleegd 21 juni 2025, van: <https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Politieele%20acties#>
 - De Graaf, I. (2023, 20 februari). Eén jaar "speciale militaire operatie": hoe het Russische verhaal veranderde. Op: www.nos.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://nos.nl/collectie/13924/artikel/2464621-een-jaar-speciale-militaire-operatie-hoe-het-russische-verhaal-veranderde>

¹⁷ **Bronnen:**

- Mathijssen, N. (2020, 12 augustus). Terrorist of vrijheidsstrijder? Op: www.groene.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://www.groene.nl/artikel/terrorist-of-vrijheidsstrijder>
- Adam, J., Suykens, B., & Vlassenroot, K. (2017). Hoe rebellen analyseren? In: *De alledaagse rebel: tien rebellengroepen in het Zuiden*. Gent, Academia Press. ISBN: 9789401444279. pp. 3–17. https://www.researchgate.net/publication/319151141_Hoe_rebellen_analyseren
- Harper, D. (n.d.). Etymology of rebel. Op: www.etymonline.com. Geraadpleegd op 12 december 2025 van: <https://www.etymonline.com/word/rebel>
- KRO-NCRV (2023, 4 juli). Anton de Kom: waarom de Surinaamse vrijheids- en verzetsstrijder nog altijd relevant is [Podcast]. Op: www.kro-ncrv.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://kro-ncrv.nl/strijden-ga-ik-anton-de-kom-surinaamse-vrijheids-en-verzetsstrijder#:~:text=22%20februari%20werd%20Anton%20de,nog%20over%20na%20zijn%20dood>
- Ploeg, M. de (2017, 25 november). Echte helden zijn mensen als Tula en Anton de Kom. Op: www.nieuwwij.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://www.nieuwwij.nl/opinie/echte-helden-zijn-mensen-als-tula-en-anton-de-kom/>
- Visser, Y. (2023, 31 oktober). Anton de Kom (1898-1945) - Surinaamse vrijheidsstrijder. Op: www.historiek.net. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://historiek.net/anton-de-kom-canon-biografie-boek/135639/>

¹⁸ **Bronnen:**

- Darrington, G. (2001). Tides of change : historical perspectives on the development of maritime archaeology [Thesis]. Saint Andrew University, Philosophy. <https://research-repository.st-andrews.ac.uk/handle/10023/13774>
- FasterCapital. (2024). Onschatbare artefacten onderzoek naar de rijkdom van uitzonderlijke items. Op: www.fastercapital.com. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://fastercapital.com/nl/inhoud/Onschatbare-artefacten--onderzoek-naar-de-rijkdom-van-uitzonderlijke-items.html>

¹⁹ **Bronnen:**

- Stipriaan, A. van. (2015) Het slaafgemaakte lichaam. Paradox van het Surinaams apartheidssysteem in de negentiende eeuw. Op: www.demodernetijd.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://demodernetijd.nl/wp-content/uploads/DNE-2015-34h-Stipriaan.pdf>
- Vlaamse Radio en Televisieomroeporganisatie (2020). Slaven, slaafgemaakt, tot slaaf gemaakte.

Op: www.diversewoordenlijstvt.wordpress.com.

Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://diversewoordenlijstvt.wordpress.com/2020/07/07/slaven-slaafgemaakt-tot-slaaf-gemaakte/>

²⁰ **Bronnen:**

- Rediker, M. & Brandon, P. (2022, 22 juni). De waarheid over de gruwelen van het slavenrijk. Op: www.geschiedenismagazine.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://geschiedenismagazine.nl/de-waarheid-over-de-gruwelen-van-het-slavenrijk>
- Redactie Zeeuwse Ankers (2021). Driehoeksreizen. Op: www.zeeuwseankers.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://www.zeeuwseankers.nl/verhaal/driehoeksreizen>

²¹ **Bronnen:**

- Instituto Cervantes. (15 september 2018). De Tachtigjarige Oorlog. (1568-1648). Op: www.culture.cervantes.es. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://cultura.cervantes.es/utrecht/nl/la-guerra-de-los-ochenta-a%C3%B1os--1568-1648-/120746>
- Redactie Historiek (2024, 18 september). Tachtigjarige oorlog - de opstand in de Nederlanden. Op: www.historiek.net. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://historiek.net/tachtigjarige-oorlog-opstand-nederlanden/63289/>

²² **Bronnen:**

- Redactie Historiek (2024, 24 augustus). Bartolomeu Dias (ca. 1450-1500) - Portugees zeevaarder. Bedwinger van Kaap de Goede Hoop. Op: www.historiek.net. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://historiek.net/bartolomeus-diaz-ca-1450-1500/1253/>
- Redactie Historiek (2025, 21 maart). Jan Pieterszoon Coen (1587-1629) - stichter van Batavia. Op: www.historiek.net. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://historiek.net/jan-pieterszoon-coen-1587-1629/5545/>
- Maas, J. (2020, 26 juni). Archieven zijn niet neutraal. Op: www.vpro.nl. Geraadpleegd op 25 juni 2025, van: <https://www.vpro.nl/programmas/de-plantage-van-onze-voorouders/lees/luisteren-met-mitchell-esajas.html>

“Inclusie is het omgaan met grenzen, leiderschap, macht, privileges, conflicten, verschillen en overeenkomsten. Met als doel: effectief samenwerken met verschillen en elkaar met een open mind versterken.”

Jam Cultures, een trainingsbureau voor inclusief leiderschap, op hun website www.jamcultures.nl

Afbeelding 21: Michael Pitts (2017). *Duiken naar de Rooswijk*.

Inclusief handelen gaat niet alleen over de opzet en uitvoering van je onderzoek, maar ook over de wijze waarop je resultaten conserveert, presenteert en deelt met het publiek. Door in elke fase van je onderzoek verschillende experts en gemeenschappen mede-eigenaar te maken geef je ruimte aan diversiteit. En daar wordt je onderzoek rijker en betekenisvoller van. Je vindt nieuwe manieren van presenteren, krijgt nieuwe inzichten en ontdekt nieuwe mogelijkheden.

Ook in dit hoofdstuk krijg je eerst een paar praktische tips, geïllustreerd met een greep uit de mooie voorbeelden van inclusief handelen die eronder staan. Deze voorbeelden zijn bedoeld als inspiratie voor inclusief handelen. Bij elk uitgelicht project vertellen we over de achtergrond, welke partijen erbij betrokken zijn en waarom het een goed voorbeeld is.

3.1 Praktische tips

Het eerste aspect van inclusief handelen waar je je onderzoek mee kunt verrijken is het samenwerken met relevante lokale gemeenschappen. Door te luisteren naar hun inzichten en behoeften en hen deel te maken van besluitvormingsprocessen worden zij mede-eigenaar van het onderzoek, het beheer en de presentatie van het erfgoed in hun omgeving. Een mooi voorbeeld hiervan is het onderzoek uit 2020 naar twee archeologische onderwatersites voor de kust van Murujuga in het noordwesten van Australië, waar zich meer dan 260 lithische artefacten bevonden. Voor het onderzoek is toestemming gevraagd van de oorspronkelijke bewoners, zoals de Traditional Owners, via een 'Vote van de Circle of Elders'. Het onderzoeksteam werkte daarnaast nauw samen met de Murujuga Aboriginal Corporation. Nadat de opgedoken voorwerpen waren bemonsterd en geanalyseerd, zijn ze uit respect voor inheemse kennis en cultureel erfgoed teruggegeven aan de traditionele eigenaren.²³ Een ander voorbeeld is het onderzoek naar de *Leusden*, een schip dat gebruikt is voor de trans-Atlantische handel in tot slaaf gemaakten, dat voor de kust van Suriname is vergaan. Bij de ramp kwamen vele Afrikanen die gevangen zaten in het ruim om het leven. Het schip is nog altijd niet gevonden, maar als het gevonden wordt, dan is de vraag wat ermee moet gebeuren. Wordt het schip dan gezien als een graf dat we met rust moeten laten, of zien we het als bron van kennis en duiken we het op? Die keuze kan niet door Nederlandse onderzoekers alleen worden gemaakt, daar moet ook de Surinaamse en Frans-Guyaanse gemeenschap, waar de nazaten van de slaafgemaakten die overleden op het schip deel van uitmaken, over meedenken. Sterker nog: ook buiten Suriname zijn er partijen die graag in het onderzoek naar de *Leusden* willen participeren, zoals de Amerikaanse Black Diver's Association.²⁴

Een tweede aspect dat je onderzoek inclusief maakt, is het betrekken van verschillende expertisegebieden of wetenschappelijke disciplines in je onderzoek. Door als archeoloog nauw samen te werken met antropologen, historici en experts op het gebied van lokale cultuur en gebruiken, vergroot je je wetenschappelijke slagkracht en je kennis van de culturele context en kijk je objectiever naar jezelf. Samen kunnen jullie komen tot een dieper begrip van de betekenis van de artefacten en scheepswrakken die je vindt en de manier waarop het maritiem erfgoed behouden kan worden. Een mooi

voorbeeld is het maritieme onderzoek uit 2013 dat Wessex Archaeology namens English Heritage heeft laten uitvoeren naar twee wraklocaties van de Duitse onderzeeërs *UB-41* en *UB-75*, die in 1917 tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn gezonken. Naast lokale duikers, historici en andere experts, betrok Wessex Archaeology er diverse externe partijen bij, zoals Fjordr Ltd, die mijnenveldkaarten verstrekke, en experts in de interpretatie van geofysische data. Hun expertise droeg bij aan de kwaliteit van het onderzoek en de resultaten daarvan.²⁵

Als derde kun je je onderzoek inclusiever maken als je het holistisch benadert en je niet alleen een analyse maakt van individuele artefacten of scheepswrakken, maar ze ook plaatst in hun fysieke omgeving en sociale en culturele context. Een object of wrak onthult allerlei verhalen over en facetten van het maritieme landschap waarvan het deel uitmaakt. Deze holistische benadering is toegepast in het onderzoek dat de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in 2017 samen met het Japanse Nationaal Comité voor Onderzoek uitvoerde op het eiland Tarama naar het wrak van de *Van Bosse*. Naast het onderzoek naar de objecten zijn er ook verschillende interviews afgenomen met bewoners en werd informatie gezocht in lokale boeken en archieven. Hiermee konden we scenario's ontwikkelen over hoe het schip moet zijn gezonken. Uiteindelijk is de orale geschiedenis van dit wrak de boventoon gaan voeren en is in nauwe samenwerking tussen partners in Nederland, Japan en vooral ook Tarama een publicatie gemaakt voor kinderen, waarin het verhaal van de *Van Bosse* en haar opvarenden is opgetekend in zowel het Nederlands, het Japans als in de bedreigde taal het Taramees.²⁶

3.2 Mooie voorbeelden

Op basis van publicaties van de RCE en Maritime Stepping Stones (MaSS) is een lijst samengesteld van interessante voorbeeldprojecten, die als inspiratie kunnen dienen bij het inclusief handelen binnen projecten. Ze zijn gesorteerd op jaartal. Bij elk project lichten we de historische context en het doel van het project toe. Ook geven we aan welk aspect van het project het tot een voorbeeld van inclusief handelen maakt. Zo kun je zelf, passend bij jouw project, inspiratie opdoen om je eigen overwogen keuzes te maken. De bronnen die bij het schrijven van de teksten gebruikt zijn, vind je per voorbeeldproject gebundeld achter in deze paragraaf.

Sophia Albertina

Afbeelding 22: Abraham von Stauden (1775). *Het schip Prins Carl, een van de zusterschepen van Prinsessan Sophia Albertina*. Digitaal Museum Linjeskeppet

In 2004 deed de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed onderzoek naar het Zweedse schip *Prinsessan Sophia Albertina*. Dit schip verging in 1781 bij de Noorderhaaks, een zandbank ten zuidwesten van Texel, tijdens het begeleiden van een konvooi. Het was de periode waarin de Republiek der Verenigde Nederlanden en Engeland met elkaar in oorlog waren. Het gebied was daardoor niet veilig om te bevaren. Van de 440 opvarenden overleefden er maar 31 de ramp. Het wrak werd in 2002 door sportduikers ontdekt. Doordat er een bel met een opschrift werd gevonden, bestond het vermoeden dat het ging om de Zweedse oorlogsbodem *Sophia Albertina*. In Nederland is de ondergang van de *Sophia Albertina* niet zo bekend, maar voor Zweden is het een van de grootste scheepsrampen uit hun geschiedenis. Daarom is besloten de artefacten die tijdens het onderzoek omhoog zijn gehaald én de scheepsbel die was opgedoken door de sportduikers over te dragen aan de Zweedse overheid. Deze overdracht werd gedaan door koning Willem Alexander en koningin Máxima aan koning Carl XVI Gustaf en koningin Silvia. Hierbij waren ook vertegenwoordigers van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, zijn Zweedse partner de Riksantikvarieämbetet, de sportduikers en de ministers en hoge ambtenaren van het ministerie van Defensie van beide landen aanwezig. Dit moment waarbij alle betrokken partijen bij elkaar waren, maakt dit project tot een mooi voorbeeld van inclusief handelen. Door de overdracht kunnen de

objecten uit de *Sofia Albertina* tentoongesteld worden in het Marinemuseum in Karlskrona. Ze geven blijk van de levendige handel tussen de Republiek en Zweden in de 17^e en 18^e eeuw. De Republiek haalde uit Zweden ijzer en gietijzeren kanonnen en Hollandse scheepsbouwers vestigden zich in Zweden. Mede daardoor liggen er niet alleen Zweedse wrakken in Nederlandse wateren, maar zijn er ook Nederlandse schepen, zoals het ‘Ghostship’, een 17^e eeuws Nederlands fluitschip dat in 2020 in de Baltische Zee is teruggevonden. Door samen te werken bij onderzoek naar en beheren van dit gedeelde maritieme erfgoed, kunnen we het erfgoed beter bewaren voor de toekomst en ontsluiten voor een breed publiek.²⁷

U-boten in Robin Hood's Bay

Afbeelding 23: AFV Club (2016). *Schaalmodel van een Duitse U-boot type VII-B*.

In 2013 voerde Wessex Archaeology, een commercieel Engels bedrijf dat maritieme archeologische opgravingen verzorgt, namens English Heritage een maritiem geofysisch onderzoek uit naar de wraklocaties van twee Duitse onderzeeërs bij Robin Hood's Bay voor de kust van North Yorkshire in Engeland. Doel van het onderzoek was om te achterhalen waardoor de UB-41 en de UB-75 in 1917, tijdens de Eerste Wereldoorlog, gezonken zijn. Wat dit onderzoek tot een mooi voorbeeld maakt van inclusief handelen is dat Wessex Archaeology bij het onderzoek lokale duikers, historici en diverse experts heeft betrokken. Zo leverden specialisten van het adviesbureau Fjordr Ltd de mijnenveldkaarten. Ook bij het interpreteren van de verzamelde data zijn externe

experts geraadpleegd. Mede daardoor konden de twee onderzeeërs worden gelokaliseerd. Wessex Archeology verzamelde met behulp van een side scan sonar en een maritieme magnetometer nieuwe geofysische gegevens over de twee gezonken onderzeeboten. Het eindrapport van het onderzoek geeft een goed beeld van de wraklocaties en biedt duidelijke handvatten om een passend beheer- en beschermingsplan op te stellen en het verhaal achter de gezonken schepen te vertellen.²⁸

Cuba's WIC-wrakken

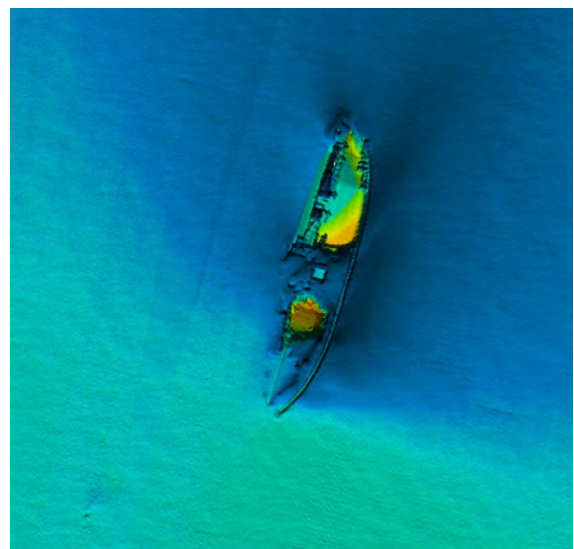

Afbeelding 24: Martijn Manders (2021). *Duikers onderzoeken scheepsresten in Cuba.*

In 2014 startten de erfgoeddiensten van Cuba en Nederland het project Dutch Presence in Cuban Waters om de gedeelde maritieme geschiedenis van Cuba en Nederland in kaart te brengen en samen een plan op te stellen voor het beheer ervan. Onderdeel van dit plan zijn de vier schepen van de West-Indische Compagnie (WIC) die in 1640 zonken voor de kust van Cuba, ten westen van Havana. De schepen stonden onder bevel van admiraal Cornelis Jol, in Cuba ook wel bekend als Pato Palo 'Houtebeen', omdat hij een houten prothesebeen had. Zijn taak was om in navolging van Piet Hein de Spaanse zilvervloot te overmeesteren. Dat is een konvooi van schepen gevuld met zilveren staven en munten, dat jaarlijks vanuit de Spaanse koloniën in Mexico en Honduras langs Cuba richting Spanje voer. Zijn vloot werd verrast door een orkaan en vier schepen gingen daarbij ten onder: de *Bul van Hoorn*, de *Keizerin*, de *Alkmaar* en de *Cattenbau*. In Nederland werd Cornelis Jol lange tijd beschouwd als een zeeheld. Tijdens het onderzoek bleek

dat het perspectief van de Cubanen en Spanjaarden op Jol heel anders is. In de Spaanse literatuur wordt Cornelis Jol gezien als een boeman, waarmee kleine kinderen worden afgeschrikt als ze zich niet gedragen: "Als je niet uitkijkt, dan komt Pato Palo je halen." Door samen te werken met de Cubaanse erfgoedorganisatie kunnen we het Cubaanse perspectief in het rapport over het onderzoek meenemen en is dit project een voorbeeld van inclusief handelen. Dezelfde historische gebeurtenissen worden op deze manier vanuit diverse perspectieven belicht.²⁹

Zr. Ms. De Adder

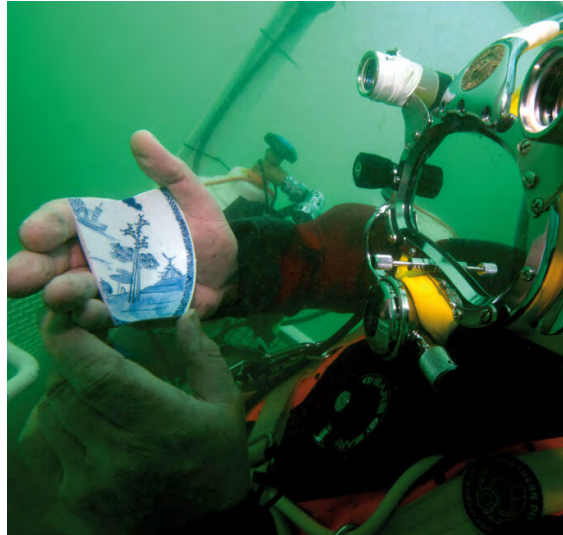
Afbeelding 25: Rijkswaterstaat. *Wrak rammonitor Zr. Ms. De Adder.* [Multibeam]

In 2015 schreef Inge van Ruiten een paper voor het vak Maritime treasures aan de Universiteit Leiden, gegeven door Anita van Dissel en Martijn Manders. Haar essay wierp nieuw licht op de scheepsramp met de rammonitor *Zr. Ms. De Adder* en illustreert de waarde van diversiteit in een onderzoeksteam. Op 5 juli 1882 verging het schip met 66 man aan boord in het zicht van de kust van Scheveningen. Hoewel het nog licht was en er zowel op de kant als op het water mensen waren die zagen dat het schip in nood was, werd er geen reddingsactie op touw gezet en duurde het uiteindelijk een aantal dagen voordat het schip officieel als vermist werd opgegeven. Hoe kon dit gebeuren? Na de ramp is een officieel duikonderzoek ingesteld door een commissie die bestond uit zes personen, waarvan vier professionele duikers van de Koninklijke Marine, die de eigenaar was van *Zr. Ms. De Adder*. Deze verre van onafhankelijke onderzoeksgroep vond het wrak op de zeebodem, op een diepte van

ongeveer 18 meter. Zijn conclusie was dat de ramp niet veroorzaakt werd door het personeel en materieel van de marine. De enige kritische noot was dat er een organisatie centraal verantwoordelijk moest worden voor het in de gaten houden van de scheepsvaart aan de kust en het opzetten van reddingsacties. Dit leidde uiteindelijk tot de oprichting van de Kustwacht. In de jaren na de ramp van de *Zr. Ms. De Adder* hebben diverse sportduikers en amateurarcheologen naar het schip gedoken. Hun bevindingen geven een ander mogelijk perspectief op de ramp dan het officiële verslag van de onderzoekscommissie. Zij vonden aanwijzingen dat door lekkage bij de geschutstoren de stoomketel ontploft zou zijn. In haar paper plaatst ook Inge de Ruiter een aantal kanttekeningen bij het onderzoeksrapport. Zo haalt zij aan dat bekend was dat de zeewaardigheid van het type rammonitor te wensen over liet. Ook vond zij bewijzen voor miscommunicatie binnen de marine en onervarenheid van de bemanning. Zij stelt ook vraagtekens bij het feit dat de onderzoekscommissie voor het merendeel bestond uit leden van de organisatie waar onderzoek naar werd gedaan. Behalve als illustratie van het belang van een divers onderzoeksteam illustreert de casus van *Zr. Ms. De Adder* ook nog een ander aspect van inclusief handelen. De wraklocatie is namelijk van betekenis voor een heel scala aan partijen. Voor de marine en nabestaanden is het een plek van herdenking en voor sportduikers een geliefde duiklocatie, en het wrak maakt bovendien deel uit van de geschiedenis van de Kustwacht.³⁰

Rooswijk

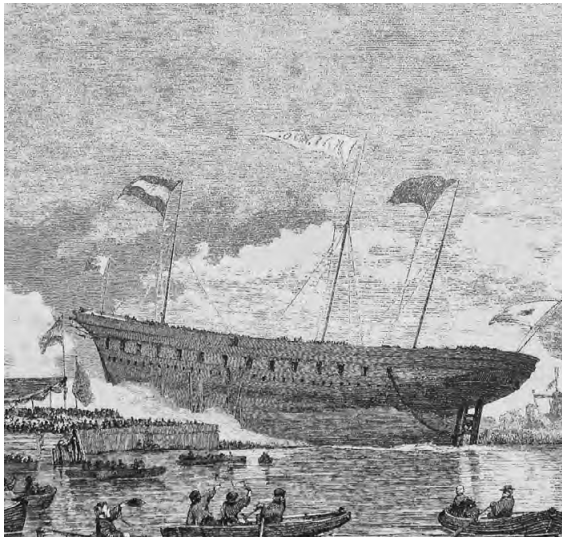
In 2017 en 2018 voerde de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed duikexpedities uit naar het VOC-schip *Rooswijk* dat in 1740 op haar tweede reis naar Batavia op een zandbank gelopen was in de Goodwin Sands voor de Engelse kust bij Deal en met man en muis was vergaan. Meer dan 3000 objecten werden omhoog gehaald en geconserveerd. Omdat het schip in Engelse wateren lag werd nauw samengewerkt met Historic England en MSDS Marine. Wat het onderzoek naar de

Afbeelding 26: Michael Pitts (2017). Duiker met een stuk porselein bij *De Rooswijk*.

Rooswijk tot een mooi voorbeeld van inclusief handelen maakt, is de betrokkenheid van een breed scala aan experts. Van deskundigen op het gebied van glas en potscherven tot specialisten in de bewapening en munitie uit de VOC-tijd en deskundigen op het gebied van zilveren munten. Er was ook een samenwerking met het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) in Amsterdam, Huygens ING, het Gemeentearchief van Amsterdam en de genealogen Willem-Jan van Grondelle en Els Vermij. Dit onderzoek zorgde ervoor dat een deel van de opvarenden kon worden geïdentificeerd. De bijdragen van al deze experts leverde een enorme rijkdom aan informatie op over de objecten die er aan boord van het schip waren, waarvoor ze gebruikt werden en wat de herkomst was van het materiaal waaruit ze bestonden. Ook kleurde deze brede kennis het beeld verder in van het leven aan boord van dit soort grote spiegelretourschepen, die de VOC inzette voor haar handel met Azië. Doordat de experts deze kennis al tijdens het onderzoek deelden met het grote publiek via sociale media, blogberichten, open dagen en een virtuele tentoonstelling, kregen ook niet-wetenschappers toegang tot deze brede kennis over het leven aan boord van een 18^e-eeuws VOC-schip.³¹

Kaiyō Maru

Afbeelding 27: Onbekend (1865) Tewaterlating van Kaiyō Maru in Dordrecht. In: *Bridging the Devide* van Leonard Blusse.

Tussen 2017 en 2019 voerde de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed samen met de Tokyo University of Marine Science and Technology een onderzoek uit naar de *Kaiyō Maru*. Dit schip was op 15 november 1868 op de klippen van Kikonai ten noorden van Hokkaido gelopen en gezonken. Het door een stoommachine aangedreven houten oorlogsschip was in 1863 gebouwd in Dordrecht in opdracht van de shogun, die het wilde gebruiken om de keizerlijke troepen te verslaan. De shogun bestelde bij het schip ook een opleiding van zijn Japanse militairen door Nederlandse mariniers, zodat zijn mannen wisten hoe ze het schip moesten bedienen. Toen de Japanse keizer de Shogun overmeesterde, nam de keizer de *Kaiyō Maru* over. Het schip zonk met aan boord immigranten voor de nieuwe kolonie Hokkaido. Alle opvarenden wisten aan land te komen. Het wrak van de *Kaiyō Maru* werd in 1968 ontdekt, maar door gebrek aan fondsen werden in eerste instantie slechts een paar voorwerpen geborgen. Een grootschalige opgraving begon in 1975 en duurde tot 1985. Nog altijd ligt een deel van het wrak in de haven van Esashi. In 1990 is een replica van het schip gebouwd. De onderzoekers haalden ook verhalen over het schip op bij de lokale gemeenschap. Zo was er een verslag van een jongen die zijn broer hielp om op de school voor mariniers te komen, waar de Nederlanders de Japanners leerden om met het schip te varen. De samenwerking met Japan maakt het project tot een mooi voorbeeld van inclusief handelen.³²

Sporen van slavernij en koloniaal verleden

Afbeelding 28: William Clark (1823) *Tot slaafgemaakten aan het werk op een suikerplantage*. British Museum, Londen

In 2019 presenteerde de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de eerste resultaten van een onderzoek naar sporen van slavernij en koloniaal verleden in zijn kunstcollectie. Deze kunstcollectie bevat in totaal zo'n 119.000 objecten, zowel beeldende als toegepaste kunst. Een derde is in bruikleen gegeven aan musea en culturele instellingen, ministeries, Nederlandse ambassades en overheden. Het resterende deel bevindt zich in het depot van de RCE, en is beschikbaar voor bruikleen. In 2017 startte het onderzoek naar sporen van slavernij en koloniaal verleden. In 2019 verscheen een e-magazine, waarin telkens 25 objecten door drie verschillende auteurs zijn beschreven. In totaal hebben 31 conservatoren, specialisten en mensen met diverse achtergronden, jong en minder jong, bijgedragen. Door ruimte te bieden aan meerstemmigheid worden er betekenislagen aan het erfgoed toegevoegd en is dit project een voorbeeld voor inclusief handelen. Een van de objecten die beschreven worden, is bijvoorbeeld een schilderij van een driemaster uit 1774 door een museumconservator, een kunsthistoricus en een maritiem archeoloog.

Door de verschillende perspectieven op hetzelfde kunstwerk wordt het makkelijker voor onderzoekers die de collectie raadplegen om het te vinden en de connectie met het slavernij en koloniaal verleden te leggen.³³

Leusden

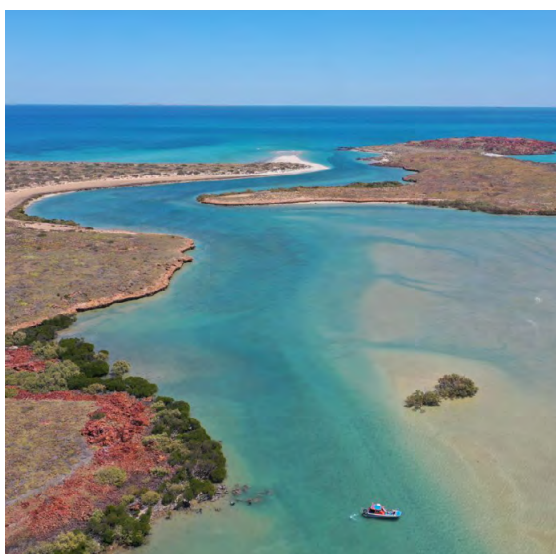

Afbeelding 29: Nicolás Zubini (onbekend). *Slavenschip De Leusden* [Rendering model]. www.nizu.artstation.com

In 2011 promoveerde historicus Leo Balai op de geschiedenis van de *Leusden*. De *Leusden* was een schip van de West-Indische Compagnie (WIC) dat speciaal ontworpen was voor de trans-Atlantische slavenhandel. Het schip heeft tussen 1718 en 1738 meer dan 6.500 gevangenen vervoerd van Afrika naar de Caraïben. Op 1 januari 1738 liep het schip vast op een zandbank in de monding van de Marowijnerivier in Suriname. De bemanning besloot de gevangenen benedendeks te drijven en uit angst dat zij hen zouden overmeesteren timmerden zij het ruim dicht. Daardoor verdronken 664 tot slaaf gemaakten, terwijl de kapitein, bemanning en een klein aantal tot slaaf gemaakten de Surinaamse kust wisten te bereiken. Omdat er weinig bekend was over de bouw van en het leven op de schepen die gebruikt werden voor de trans-Atlantische slavenhandel, kwam het wrak van de *Leusden* in de belangstelling te staan van maritiem archeologen. Een van hen was Jerzy Gawronski, die in opdracht van de gemeente Amsterdam onderzoek deed naar schepen die deel uitmaken van het koloniale verleden van de stad. In 2019 organiseerde Gawronski samen met het Departement des Recherches Archéologiques Subaquatiques et Sous-Marines (DRASSM) een duikexpeditie om de locatie van de *Leusden* te bepalen. In 2021 ging hij opnieuw op zoek, maar tot op heden hebben zijn expedities nog niet geleid tot de ontdekking van het schip. Omdat de mensen die op dit schip zijn vermoord anders deel zouden hebben uitgemaakt van de Surinaamse gemeenschap of mogelijk ook verwant-

schappen zouden hebben gehad met al aanwezige tot slaaf gemaakten in het gebied, is bij het onderzoek ook de lokale gemeenschap betrokken. Dit aspect maakt dit project tot een goed voorbeeld voor inclusief handelen. Als het schip gevonden wordt, dan is de vraag wat ermee moet gebeuren. Respecteren we het als een graf en laten we het met rust, of zien we het als bron van kennis en duiken we het op? Die keuze kan niet door de onderzoekers alleen worden gemaakt, daar moeten ook lokale partijen over meedenken. Sterker nog: ook buiten Suriname zijn er partijen die graag in het onderzoek naar de *Leusden* willen participeren, zoals de Amerikaanse Black Divers Association.³⁴

Murujuga's verzonken landschappen

Afbeelding 30: Murujuga Aboriginal Corporation (2021). *Murujuga*. www.murujuga.org

In 2020 verscheen er een rapport over de ontdekking van twee verzonken archeologische vindplaatsen voor de kust van Murujuga in het noordwesten van Australië, de *Cape Buguieres* en de *Flying Foam Passage*. Deze sites zijn ontdekt met behulp van remotesensing-technieken, onderzoek vanuit de lucht met drones en duikonderzoeken. De sites stammen uit een periode tussen 7000 en 8500 voor Christus, toen deze gebieden nog niet ondergedompeld waren. Wat deze studie een mooi voorbeeld maakt van inclusief handelen is dat naast wettelijke vergunningen ook toestemming is gevraagd voor het onderzoek aan de oorspronkelijke bewoners, de Traditional Owners en de Murujuga Aboriginal Corporation. Ook hebben professionele maritieme archeologen de inheemse beheerders van

het gebied, de Park Rangers, getraind in het herkennen en onderzoeken van prehistorische sites. Bovendien zijn de artefacten nadat ze zijn bemonsterd en geanalyseerd, teruggegeven aan de traditionele eigenaren, uit respect voor inheemse kennis en cultureel erfgoed.³⁵

San José

Afbeelding 31: Samuel Scott (1772), *The San José*. National Maritime Museum, Greenwich

De San José maakte deel uit van de Spaanse zilvervloot en is in 1708 bij Cartagena, voor de kust van Colombia, door de Engelsen tot zinken gebracht. In 1981 claimde een Amerikaans bergingsbedrijf de San José te hebben gelokaliseerd. De Colombiaanse overheid claimde in 2015 het wrak op een andere plek te hebben aangetroffen. Sindsdien woedt er een felle discussie tussen vele partijen over wie er nu eigenlijk recht heeft op het wrak van het schip en zijn inhoud, die een waarde vertegenwoordigt van bijna zestien miljard dollar. Het is deze juridische strijd die het schip tot een interessant voorbeeld maakt van inclusief handelen, want de diverse partijen vertegenwoordigen de diverse perspectieven op de vondsten. De regering van Colombia claimt het wrak omdat het in haar wateren ligt. Spanje claimt het omdat het van oorsprong een Spaans schip was. De Amerikanen van het bergingsbedrijf Sea Search Armada zeggen juist dat ze zelf recht hebben op in ieder geval de helft van de opbrengst, omdat zij het wrak als eerste gevonden zouden hebben. Diverse bevolkingsgroepen, zoals de Qhara Qhara, een bevolkingsgroep die gevestigd is rond de Potosimijnen op de grens van Bolivia en Peru, claimen dat hun voorouders onder dwang het goud en

zilver dat zich aan boord van de San José bevindt hebben moeten delven, en dat zij daarom recht hebben op een deel van de waarde daarvan. Archeologen pleiten voor het ontwikkelen van wetenschappelijke vragen, onderzoek naar de context en een plan voor het beheer van de vindplaats. Zij vinden het belangrijk dat bekeken wordt of delen in situ kunnen worden bewaard of op een veilige manier opgegraven kunnen worden op 500 meter diepte. Voor hen mag de geldelijke waarde nooit prevaleren. Zoals de situatie nu is lijkt Colombia aan het langste eind te trekken. De huidige president Petro wil de vondsten tentoonstellen in een speciaal aan de San José gewijd museum.³⁶

São José Paquete d’Africa

Afbeelding 32: Jonathan Sharfman (2015). Duikers bij de São José Paquete d’Africa. www.slavewrecksproject.org

In 2021 startte het Slave Wrecks Project, een internationaal samenwerkingsverband dat op zoek is naar wrakken van schepen die werden ingezet voor de trans-Atlantische slavenhandel. Het doel is om een completer beeld over deze handel te krijgen door ook de tot dan toe minder belichte perspectieven te beschrijven, te herinneren en te delen. Een schip dat in het kader van het Slave Wrecks Project is onderzocht, is het wrak van de *São José Paquete d’Africa*, een Portugees slavenschip, dat in 1794 schipbreuk leed bij Kaap de Goede Hoop. Het was op 27 april dat jaar vertrokken uit Lissabon om tot slaaf gemaakten te kopen in Mozambique voor de suikerplantages in Brazilië. Net na de stop in Mozambique met 512 tot slaaf gemaakten aan boord botste het schip op een rots en zonk. Slechts enkele opvarenden

wisten veilig aan land te komen. In 2015 werd het schip teruggevonden voor Kaap de Goede Hoop en begonnen het internationale team van het Slave Wrecks Project in samenwerking met het Amerikaanse Smithsonian Institution met het bergen van artefacten uit het schip. Wat dit schip tot een mooi voorbeeld van inclusief handelen maakt, is dat de vertegenwoordigers van het Slave Wrecks Project na de ontdekking van het wrak eerst naar Mozambique reisden om de afstammelingen van de verdronken tot slaaf gemaakten te ontmoeten. Tijdens dit bezoek kregen zij van de traditionele leider van de lokale gemeenschap een mandje van zeegras en schelpen mee met aarde van Mozambique met het verzoek die aarde uit te strooien over het wrak, zodat hun verdronken voorvaders ruim tweehonderd jaar na hun overlijden in hun thuisland konden slapen. Tijdens een herdenkingsceremonie is deze aarde uitgestrooid over het wrak en zijn de overleden tot slaaf gemaakten uit Mozambique herdacht.³⁷

Vars maritieme erfgoed

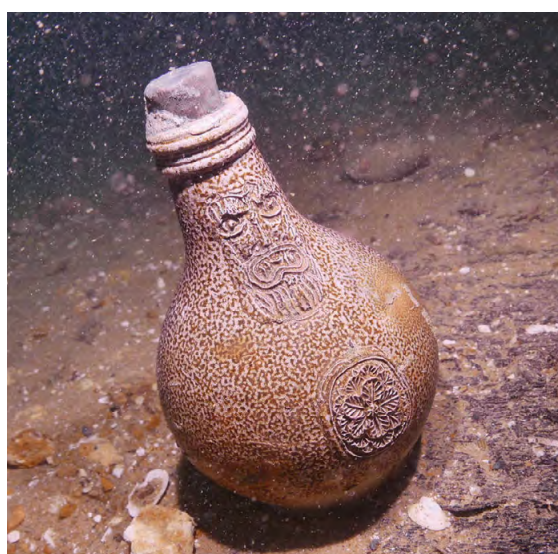

Afbeelding 33: Provence Méditerranée (Onbekend). Maritiem Museum in Toulon. www.provencemed.com

In 2023 publiceerde het Departement des Recherches Archéologiques Subaquatiques et Sous-Marines (DRASSM) een rapport over de inventarisatie, waardering en het beheer van maritiem cultureel erfgoed in het departement Var in Frankrijk. In het rapport geeft het DRASSM aan dat het een aanzienlijk aantal maritieme culturele objecten in zijn beheer heeft, waarvan het merendeel is gedeponneerd in musea, commissariaten, gemeentehuizen en prefecturen, en soms zelfs bij

de ontdekkers thuis. Wat in dit onderzoek vanuit het perspectief van inclusief handelen goed gaat, is de nauwe samenwerking tussen de lokale instellingen en overheidsinstanties en de landelijke organisaties. Iedereen voelt zich erbij betrokken en is daardoor gemotiveerd om de inventarisatie, herwaardering, bescherming en toegankelijkheid van de culturele artefacten zo optimaal mogelijk te faciliteren. Zo bevat het rapport bijvoorbeeld aanbevelingen om, met inachtneming van de intellectuele eigendomsrechten, zo veel mogelijk depotgegevens online te publiceren, inclusief afbeeldingen van de kunstwerken, zodat de objecten voor iedere onderzoeker makkelijk te benaderen zijn. De transparante en toegankelijke benadering van het DRASSM zorgt ervoor dat het maritiem cultureel erfgoed ook voor het brede publiek goed kan worden ontsloten.³⁸

Klein Hollandia

Afbeelding 34: James Clark (2021). Baardmankruik op de wraklocatie. www.cultureelerfgoed.nl

In 2023 heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in nauwe samenwerking met medewerkers en vrijwillige duikers van de Nautical Archaeology Society (NAS) het schip dat bekend stond als het 'Eastbourne wrak' kunnen identificeren als de Klein Hollandia. De Klein Hollandia, eigendom van de Admiraliteit Rotterdam, was betrokken bij alle grote zeeslagen van de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog (1665-1667). Het schip maakte deel uit van het eskader van admiraal De Haese, dat in 1672 de Smyrnavloot begeleidde op de reis van de Middellandse Zee naar Nederland. Bij het eiland Wight werd het eskader aangevallen

door een Engelse vloot. De Klein Hollandia raakte zwaar beschadigd en zonk. In 2015 deed de Britse Hydrografische Dienst al onderzoek in Eastbourne en vond een anomalie op de zeebodem. Toch duurde het tot 2019 voor lokale duikers het scheepswrak vonden en rapporteerden aan Historic England. De licentie voor onderzoek naar het wrak werd verleend aan een van de amateurduikers die het wrak vonden en aan de NAS. Vanaf dat moment hebben zowel amateurduikers als professionals bijna 300 keer naar het wrak gedoken en zo een gedetailleerd beeld opgebouwd van de resten. Gedurende deze duikexpedities bleek dat het schip een Nederlandse oorsprong heeft. Toen de duikers in 2021 merkten dat er schade aan de locatie was ontstaan, besloten Historic England en de RCE samen verder onderzoek te steunen, wat in 2023 leidde tot de identificatie van het wrak. Om het schip te beschermen is een nieuwe, geavanceerde methode van forensisch marking gebruikt, waardoor objecten die worden meegenomen kunnen worden getraceerd. Wat dit project tot een mooi voorbeeld van inclusief handelen maakt, is de nauwe samenwerking tussen Nederland en Engeland in het onderzoek en beheer van dit wrak en de continue betrokkenheid van vele amateurduikers bij het vergaren van de informatie die nodig was om de identificatie te kunnen doen.³⁹

Van Bosse

Op 2 december 2023 verscheen het bijzondere kinderboek *Het raadsel van het Hollands rif*. Het boek gaat over Aoi en Yūma die op het strand van het Japanse eiland Tarama raadselachtige scherven vinden en onderzoeken waar die vandaan komen. Ze blijken afkomstig te zijn van de Van Bosse, een schip dat in 1857 gezonken is voor de kust van het eiland. Een deel van de bemanning wist het eiland te bereiken en heeft daar drie maanden verbleven. In 2016 voerde de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een duikonderzoek uit samen met het Japanse Nationaal Comité voor Onderzoek van Onderwater Cultureel Erfgoed om het wrak te vinden. Hoewel er wel objecten zijn gevonden, konden de duikers het wrak niet lokaliseren. Wel bleek dat het verblijf van de Nederlandse bemanning van de Van Bosse nog steeds in de orale traditie van het eiland voortleeft. Deze verhalen geven context aan de materiële resten en de wraklocatie. Door verschillende interviews af te nemen met bewoners en die te combineren met informatie uit lokale boeken en archieven, konden de onderzoekers scenario's ontwikkelen over hoe het schip moet zijn gezonken. Uiteindelijk hebben de partners in Nederland, Japan en vooral

Abbeelding 35: Duikshop Jaws (2024). Japans duikteam bij de plek waar de Nederlandse driemaster Van Bosse in 1857 verging. NRC Handelsblad 26 september 2024.

ook bewoners van het eiland Tarama het kinderboek gemaakt, waarin het verhaal van de Van Bosse en haar opvarenden in zowel het Nederlands, het Japans als in de bedreigde taal het Taramees is opgetekend. Met name dit kinderboek maakt het project tot een mooi voorbeeld van inclusief handelen.⁴⁰

Oorlogswrakken Javazee

In 2016 bleken drie Nederlandse oorlogsschepen uit de Tweede Wereldoorlog van de zeebodem te zijn verdwenen: de *Hr. Ms. De Ruyter*, de *Hr. Ms. Java* en de *Hr. Ms. Kortenaer*. Mede door toedoen van de Nederlandse bevolking, die vervolgen en geschokt was door de brutale roof en schending van oorlogsgraven, is de Nederlandse overheid in gesprek gegaan met de Indonesische overheid. Gezamenlijk is er gezocht naar antwoorden op wat er gebeurd moet zijn, wie verantwoordelijk is en wat er gedaan moet worden om dit soort illegale bergingen tegen te houden. Hetzelfde is vervolgens ook gedaan met Maleisië, waar drie van vier gezonken Nederlandse onderzeeboten illegaal geborgen zijn: de *Hr. Ms. O-16*, de *Hr. Ms. K-XVI* en de *Hr. Ms. K-XVII*. Alleen de *Hr. Ms. O-20* bleek nog op de bodem te liggen.

Op 27 februari 1942 probeerde een geallieerd eskader oorlogsschepen op bevel van de Nederlandse schoutbij-nacht Karel Doorman in de Javazee een Japanse invasievloot met troepen voor de aanval op Java tegen te houden. De groep schepen bestond uit Nederlandse,

Afbeelding 36: Fred Boom (2016). *The cruiser HMNS de Ruyter in action*. Kapiteinshut, Karel Doorman

Amerikaanse, Britse en Australische marineschepen. De militaire operatie mislukte en diverse Nederlandse schepen werden door de Japanse marine tot zinken gebracht. Deze Slag in de Javazee kostte ruim 900 Nederlandse mariniers het leven, onder wie Karel Doorman zelf en ruim 250 opvarenden van Indonesische origine. In 2002 vonden duikers drie van de Nederlandse wrakken voor de kust van Indonesië terug: de *Hr. Ms. De Ruyter*, de *Hr. Ms. Java* en de *Hr. Ms. Kortenaer*. Toen het Karel Doormanfonds in 2016 met het oog op de 75^e herdenking (2017) van de Slag in de Javazee een duikexpeditie financierde om de wrakken vast te leggen voor nabestaanden, bleken ze verdwenen.

Naast de schepen voor de Indonesische kust zijn er ook vier wrakken van onderzeeboten voor de kust van Maleisië gevonden, die in verband gebracht kunnen worden met de militaire verdediging van de voormalige kolonie, Nederlands-Indië. De *Hr. Ms. O-16*, de *Hr. Ms. O-20*, de *Hr. Ms. K-XVI* en de *Hr. Ms. K-XVII* werden in december 1941 door de Japanse marine tot zinken gebracht in de loop van de Tweede Wereldoorlog. Drie van deze vier wrakken zijn zo goed als verdwenen. Het ijzer van deze scheepswrakken is nog altijd van goede kwaliteit. Mogelijk is het ook interessant materiaal voor de industrie, omdat het ijzer en staal gefabriceerd is voor de eerste atoomtesten in 1945, de Trinity Tests, en daardoor een lagere nucleaire straling heeft. Toen de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed samen met de Maleisische autoriteiten in 2019 en 2024 met akoestische middelen, duikers en onderwaterrobots (ROV's) onderzoek deed, bleek dat alleen de *Hr. Ms. O-20* nog voor de kust van Maleisië lag. De rest was ook illegaal geborgen.

De twee projecten met Indonesië en met Maleisië zijn goede voorbeelden van inclusief handelen, omdat op allerlei niveaus de samenwerking wordt aangegaan met de twee kunststaten. Zo is er op ministerieel niveau diplomatiek overleg en zijn ook archeologen en de ministeries van Defensie van beide landen nauw betrokken. Alleen in samenwerking kunnen de projecten goed worden uitgevoerd. Dit heeft geresulteerd in gezamenlijke publicaties, begrip voor elkaars standpunten, die niet altijd synchroon liepen, en vervolgonderzoek, waaronder veldwerk om het enige overgebleven wrak, de *Hr. Ms. O-20* te proberen te beschermen tegen illegale berging.⁴¹

Esthersrust

Afbeelding 37: Helmuth Hendrik Hiemcke (1830). Kaart van plantages in Suriname. Universiteitsbibliotheek, Leiden

In 2024 werd Santosh Singh projectleider voor het onderzoek naar het leven van tot slaaf gemaakten op de plantage Esthersrust in Suriname. Singh studeerde in 2020 af aan de Universiteit Leiden met een masterscriptie over deze plantage. Met ondersteuning van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en studenten van de Universiteit Leiden en de Anton de Kom Universiteit in Paramaribo doet hij onderzoek het Afrikaanse perspectief op het leven op een plantage. Singh probeert antwoord te vinden op vragen als: Hoe leefden de tot slaaf gemaakten op deze plantage? En daarmee is dit onderzoek een mooi voorbeeld van inclusief handelen. Esthersrust werd ontdekt op de plek waar de Warappakreek uitmondt in de Atlantische Oceaan. Doordat de modderbanken onder invloed van het tij verschuiven, werden plots

diverse gebouwen en vele artefacten zichtbaar die behoorden tot een katoenplantage die zo'n 150 jaar geleden was ondergelopen met zeewater en modder: Esthersrust. De geschiedenis van deze plantage begint rond 1800 als gouverneur-generaal Jurriaan François de Friderici een grondbrief toekent aan de Nederlander Jan Limes. De plantage was toen 350 hectare groot en werd gebruikt voor het verbouwen van koffie en later katoen. Er waren zo'n tweehonderd tot slaaf gemaakten tewerkgesteld. De vrouw van Limes heette Esther en

zo kwam de plantage aan haar naam. In de loop van de jaren ontstond een kleine zelfvoorzienende eenheid met een kerk, een school, een fabriek, een katoenmagazijn, een stoommachine en een groot woonhuis voor de plantagehouder. Na 1879 werd de plantage verlaten en raakte zij langzaam in verval. De natuur nam over en de gronden werden opgeslokt door de Atlantische Oceaan. Omdat het de verwachting is dat de plantage over een aantal jaar weer zal verdwijnen, probeert Santosh Singh nu alle informatie op te halen die hij kan.⁴²

²³ **Bron:**

- Benjamín, J., O’Leary, M. J., McDonald, J., Wiseman, C., McCarthy, J., Beckett, E., Morrison, P., Stankiewicz, F., Leach, J., Hacker, J., Baggaley, P., Jerbić, K., Fowler, M., Fairweather, J. R., Jeffries, P., Ulm, S., & Bailey, G. (2020). Aboriginal artefacts on the continental shelf reveal ancient drowned cultural landscapes in northwest Australia. *PLOS ONE*, 15(7), e0233912. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0233912>

²⁴ **Bron:**

- AT5 (2022, 1 april). Het drama van het Amsterdamse slavenschip de Leusden. Op: www.at5.nl. Geraadpleegd op 10 juli 2025, van: <https://www.at5.nl/nieuws/214181/kijk-nu-het-drama-van-het-amsterdamse-slavenschip-de-leusden>

²⁵ **Bron:**

- Howell, D., & Croce, P. (1996). UB-41 and UB-75, off Robin Hood’s Bay: Marine Geophysical Survey Report. www.historicengland.org.uk. Geraadpleegd op 8 juni 2025, van: <https://historicengland.org.uk/research/results/reports/112-2014>

²⁶ **Bron:**

- NRC (26 september 2024). Op een Japans eilandje praten ze nog altijd over de Nederlanders die er in 1857 schipbreuk leden. Op: www.nrc.nl, geraadpleegd op 13 juli 2025 <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/09/26/op-een-japans-eilandje-praten-ze-nog-altijd-over-de-nederlanders-die-er-in-1857-schipbreuk-leden-a4867143>
- Schreurs, J., Dries, M. van den & Verdult, M. (2023). *Het raadsel van het Hollands rif*. Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Amersfoort.

²⁷ **Bronnen:**

- Overmeer, A.B.M. (2012). Een Zweeds oorlogsschip in Nederlandse wateren. Een waardestellend onderzoek op scheepswrak Sophia Albertina, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort. ISBN/EAN: 9789057991905
- Historiek (16 oktober 2022). Nederland geeft oude scheepsbel terug aan Zweden. Op: www.historiek.nl, geraadpleegd op 17 juli 2025. <https://historiek.net/nederland-geeft-oude-scheepsbel-terug-aan-zweden/151754/>
- Stichting Maritiem Onderzoek Nederland (11 oktober 2022). Nederland geeft bijzonder maritiem erfgoed terug aan Zweden. Op: www.stimon.org, geraadpleegd op 17 juli 2025. <https://stimon.org/bel-naar-zweden/>
- Ghostship. Op: www.mass.cultureelerfgoed.nl, geraadpleegd op 2 december 2025. <https://mass.cultureelerfgoed.nl/ghostship>

²⁸ **Bron:**

- Howell, D., & Croce, P. (1996). UB-41 and UB-75, off Robin Hood’s Bay: Marine Geophysical Survey Report. Op: www.historicengland.org.uk. Geraadpleegd op 8 juni 2025, van: <https://historicengland.org.uk/research/results/reports/112-2014>

²⁹ **Bronnen:**

- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2021). De zoektocht naar Nederlandse scheepswrakken in Cubaanse wateren. Op: www.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 13 juli 2025, van: <https://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/weblogs/maritiem/2021/de-zoektocht-naar-nederlandse-scheepswrakken-in-cubaanse-wateren>
- NOS (2017, 29 maart). Op zoek naar wrakken van ‘Houtebeen’ bij Cuba. Op: www.nos.nl. Geraadpleegd op 13 juli 2025, van: <https://nos.nl/artikel/2165598-op-zoek-naar-de-wrakken-van-houtebeen-bij-cuba>

³⁰ **Bronnen:**

- Ruiten, I.M. van (2015). Zr. Ms. *Adder*, Historisch en archeologisch onderzoek naar de grootste scheepsramp in de geschiedenis van de Koninklijke Marine in vreedstijd [Paper], Universiteit Leiden. <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2015/01/01/zr.ms.-adder>
- Twigt, A. (2022, 12 juni). Grootste catastrofe KM in Vreedstijd, Ondergang Zr. Ms. *Adder* na 140 jaar nog steeds mysterie. *Alle Hens* 12/6. https://magazines.defensie.nl/allehens/2022/06/12_grootste-catastrofe-km-in-vreedstijd

³¹ **Bronnen:**

- Manders, M., & Haar, L. van der. (2021). *Rooswijk 1740: Een scheepswrak, zijn bemanning en het leven in de 18de eeuw*. Amsterdam: Uitgeverij Balans.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2017, 19 juni). *The Rooswijk part 1: The Rooswijk* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=OqtKCYHvVus>
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2022, 7 juli). Finds from the #Rooswijk1740 shipwreck on display during the Ramsgate open days. Op: www.englishcultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 10 juli 2025, van: <https://english.cultureelerfgoed.nl/latest/news/2022/07/12/rooswijk1740-finds-on-display-during-ramsgate-open-days>
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. (n.d.). Historical research: crew members identified. Op: www.english.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 10 juli 2025, van: <https://english.cultureelerfgoed.nl/topics/maritime-heritage/rooswijk1740/crewmembers-identified>
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. (2018, 18 juni). Virtuele tentoonstelling Rooswijk online.

Op: www.huygens.nl. Geraadpleegd op 10 juli 2025, van: <https://rooswijk.huygens.knaw.nl/>

³² **Bronnen:**

- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (n.d.). Shared Cultural Heritage: Japan. Op www.english.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 13 juli 2025, van: <https://english.cultureelerfgoed.nl/topics/maritime-heritage/international-projects/japan>
- Derksen, L. (2018). Waar is de Kanrin Maru? In: *Monumentaal* 3. <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2018/01/01/waar-is-de-kanrin-maru>

³³ **Bronnen:**

- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2019, 12 december). De driemaster. In: Terug naar de toekomst 2019/1. <https://magazines.cultureelerfgoed.nl/terugnaardetoekomst/2019/01/index>
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (n.d.). Rijkscollectie RCE. Op www.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 17 juli 2025, van: <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/rijkscollectie-rce>
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2019, 12 december). Onderzoek naar sporen van slavernij en koloniaal verleden. Op: www.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 17 juli 2025, van: <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/rijkscollectie-rce/nieuws/2019/12/12/onderzoek-naar-sporen-van-slavernij-en-koloniaalverleden>

³⁴ **Bronnen:**

- AT5 (2022, 1 april). Het drama van het Amsterdamse slavenchip de Leusden. Op: www.at5.nl. Geraadpleegd op 10 juli 2025, van: <https://www.at5.nl/nieuws/214181/kijk-nu-het-drama-van-het-amsterdamse-slavenchip-de-leusden>
- Bierboom, H. (2013, 16 april). Mogelijk zoektocht naar slavenchip. Op: www.nos.nl. Geraadpleegd op 10 juli 2025, van: <https://nos.nl/artikel/496233-mogelijk-zoektocht-naar-slavenchip>
- Brouwers, W. (n.d.). Slavenchip De Leusden. Op: www.mass.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 10 juli 2025, van: <https://mass.cultureelerfgoed.nl/wij-en-water/slavenchip-de-leusden>
- Stam, A. (2022, 4 januari). De vergeten tragedie van het slavenchip De Leusden. Op: www.thedutchhistorian.nl. Geraadpleegd op 10 juli 2025, van: <https://www.thedutchhistorian.nl/artikel/de-vergeten-tragedie-van-het-slaven-schip-de-leusden>

³⁵ **Bron:**

- Benjamín, J., O'Leary, M. J., McDonald, J., Wiseman, C., McCarthy, J., Beckett, E., Morrison, P., Stankiewicz, F., Leach, J., Hacker, J., Baggaley, P., Jerbić, K., Fowler, M., Fairweather, J. R., Jeffries, P., Ulm, S., & Bailey, G. (2020). Aboriginal artefacts on the continental shelf reveal ancient drowned cultural landscapes in northwest Australia. *PLOS ONE*, 15(7), e0233912. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0233912>

³⁶ **Bronnen:**

- Historiek (7 december 2015). Wrak van Spaans galjoenschip uit de Zilvervloot gevonden. Op: www.historiek.net. Geraadpleegd op 10 juli 2025, van: <https://historiek.net/wrak-van-spaans-galjoenschip-uit-de-zilvervloot-gevonden/55042/>
- Maasakker, R. van (n.d.). De heilige graal van de scheepswrakken: De San José. Op: www.isgeschiedenis.nl. Geraadpleegd op 10 juli 2025, van: <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/de-heilige-graal-van-de-scheepswrakken-de-san-jose>

³⁷ **Bronnen:**

- Wagnon, G. (12 augustus 2025). In Slavery's Wake & The São José. Op: www.slavewrecksproject.org. Geraadpleegd op 28 augustus 2025, van: In Slavery's Wake & The São José - Slave Wrecks Project
- Smithsonian (1 juni 2015). Geschiedenis van het slavenchip en de site van São José. Op: www.si.edu. Geraadpleegd op 28 augustus 2025, van: <https://www.si.edu/newsdesk/factsheets/history-s-o-jos-slave-ship-and-site#:~:text=In%201794%2C%20the%20S%C3%A3o%20Jos%C3%A9,rock%20and%20began%20to%20sink>

³⁸ **Bron:**

- Ministère de la Culture (2023). *Rapport sur le département du Var* [Rapport]. file:///C:/Users/MirjamdeHeer/Downloads/Var_Publication%202023.pdf

³⁹ **Bronnen:**

- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2023, 27 januari). Eastbourne-wrak is Nederlands oorlogsschip Klein Hollandia (1656-1672). Op: www.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 10 juli, van: 2025. <https://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/2023/01/27/identiteit-wrak-eastbourne>
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2023, 11 oktober). Nieuwe techniek ter bescherming scheepswrakken toegepast op Klein Hollandia. Op: www.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 10 juli 2025, van: <https://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/2023/10/11/klein-hollandia-forensisch-gemarkeerd>

⁴⁰ **Bronnen:**

- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (5 december 2023). Kinderboek over schipbreuk Van Bosse en bemanning op Tarama. Op www.cultureelerfgoed.nl, geraadpleegd op 13 juli 2025. <https://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/2023/12/05/kinderboek-over-schipbreuk-van-bosse-en-bemanning-op-tarama>
- Monumentaal (7 december 2023). Kinderboek over schipbreuk Van Bosse. Op: www.monumentaal.com, geraadpleegd op 13 juli 2025. <https://www.monumentaal.com/kinderboek-over-schipbreuk-van-bosse-en-bemanning/>
- NRC (26 september 2024). Op een Japans eilandje praten ze nog altijd over de Nederlanders die er in 1857 schipbreuk leden. Op: www.nrc.nl, geraadpleegd op 13 juli 2025 <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/09/26/op-eeen-japans-eilandje-praten-ze-nog-altijd-over-de-nederlanders-die-er-in-1857-schipbreuk-leden-a4867143>

⁴¹ **Bronnen:**

- Laar, J. (2016, 15 november). Hoe laat je een paar scheepswrakken verdwijnen?. Op: www.bnr.nl. Geraadpleegd 10 juli 2025, van: <https://www.bnr.nl/nieuws/juridisch/10314038/hoe-laait-je-eeen-paar-scheepswrakken-verdwijnen>
- De Duikersgids (2019, 6 juli). Nederlandse wrakken verdwenen voor de kust van Maleisië. Op: www.deduijkersgids.nl. Geraadpleegd op 9 juli 2025, van: Nederlandse wrakken verdwenen voor de kust van Maleisië
- Jones, L. & Berry, J. (2025, 20 mei). Is pre-nuclear steel behind WWII ship targeting?. Op: www.ukdefencejournal.org, geraadpleegd op 3 december 2025, van: <https://ukdefencejournal.org.uk/is-pre-nuclear-steel-behind-wwii-ship-targeting/>
- Ministerie van Defensie (2024, 12 september). Nabestaanden bijgepraat over expeditie naar WOII-scheepswrakken in Maleisië. Op: www.defensie.nl. Geraadpleegd op 10 juli 2025, van: <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2024/09/12/>

nabestaanden-bijgepraat-over-expeditie-naar-woii-scheepswrakken-in-maleisie

- NOS Nieuws (2016, 15 november). Nederlandse oorlogswrakken in Javazee van zeebodem verdwenen. Op: www.nos.nl. Geraadpleegd op 9 juli 2025, van: <https://nos.nl/artikel/2143214-nederlandse-oorlogswrakken-in-javazee-van-zeebodem-verdwenen>
- NOS Nieuws (13 februari 2019). Onderzoek bevestigt: wrakken van Javazee verdwenen. Op: www.nos.nl, geraadpleegd op 9 juli 2025. <https://nos.nl/artikel/2157989-onderzoek-bevestigt-wrakken-van-javazee-verdwenen>
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2022). Protocol voor de identificatie van menselijke resten bij maritiem erfgoedbeheer. Op www.rijksdienst-cultureelerfgoed.nl, geraadpleegd op 13 juli 2025. de identificatie van menselijke resten bij maritiem erfgoedbeheer
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (4 juli 2024). Onderzoek gezonken onderzeeboten in Maleisische wateren. Op: www.cultureelerfgoed.nl, geraadpleegd op 9 juli 2025. <https://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/2024/07/04/onderzoek-gezonken-onderzeeboten-in-maleisische-wateren>

⁴² **Bronnen:**

- Ganesh, S. (20 januari 2024). Expositie: Esther's rust: katoen aan de kust – Anton de Kom Universiteit Suriname. Op: www.uvs.edu, geraadpleegd op 13 juli 2025. <https://www.uvs.edu/expositie-esthersrust-katoen-aan-de-kust/>
- Santosh Singh (2023). Plantation Esthersrust [video]. Op: www.museumbakkie.com. Geraadpleegd op 13 juli 2025, van: <https://museumbakkie.com/kennisbank/archeologische-site-esthers-rust/>
- NL Today (2025, 30 juni). Uit de modder komt het verleden van de slavernij in Suriname aan de oppervlakte. Op: www.nltoday.news.nl. Geraadpleegd op 24 juli 2025, van: <https://nltoday.news/uit-de-modder-komt-het-verleden-van-de-slavernij-in-suriname-aan-de-oppervlakte/>

“We moeten aantonen dat er niet één waarheid bestaat, maar dat ‘dé waarheid’ uit vele interpretaties van waarheden is opgebouwd.”

Paul Jansenwillen, inspecteur secundair onderwijs en onderzoeker op de Universiteit Antwerpen in gesprek met Canon Cultuurcel van het Departement Onderwijs en Vorming in België

Afbeelding 38: Samuel Scott (1772), *The San José*. National Maritime Museum, Greenwich.

Deze handreiking is niet een eindpunt, eerder het begin van een voortdurend proces van groei, aanpassing en verbetering. In het verleden is niet altijd even veel ruimte gegeven aan de diverse perspectieven op ons erfgoed. Door samen te werken, te leren van successen en mislukkingen en door openlijk te reflecteren op onze ervaringen, kunnen we samen vooruitgang boeken en een positieve verandering in ons vakgebied teweegbrengen. Dit vraagt om de betrokkenheid, toewijding en begrip van alle belanghebbenden, van onderzoekers en experts tot instellingen, belangengroepen en gemeenschappen.

De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed ziet het als zijn taak om het begrip te vergroten van Nederlanders voor de samenleving zoals die nu is en voor elkaars perspectief daarop. De vondsten die we doen binnen het programma Maritiem Erfgoed Internationaal getuigen van de rol die

Nederlanders in het verleden speelden op het wereldtoneel en vertellen verhalen over overheersing, oorlog, handelscontacten en culturele uitwisseling. Hiervan hebben we als samenleving geleerd en we leren er nog altijd van.

Deze handreiking biedt een theoretisch kader, praktische tips, inspiratie en hulpmiddelen op het gebied van inclusief taalgebruik en inclusief handelen aan de professionals van het Programma Maritiem Internationaal bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Het is aan ons om die in ons dagelijks werk in te zetten. Door diversiteit te zien als een verrijking van ons onderzoek, onze publicaties en onze werkomgeving, door verschillen te viëren dragen wij bij aan meer verdraagzaamheid en begrip voor elkaar.

Het toenemende besef dat inclusief taalgebruik en inclusief handelen ertoe doen heeft geleid tot een aantal publicaties die richtlijnen en suggesties geven voor specifiek de culturele sector. In dit laatste hoofdstuk van deze handreiking vind je een aantal concrete bronnen die je hierbij ondersteunen.

Bronnen voor inclusief taalgebruik

De Incomplete Stijlgids

De tweede versie van *De Incomplete Stijlgids* van Women Inc. is een wegwijzer voor inclusief taal- en beeldgebruik. De schrijvers onderstrepen dat gelijkwaardige communicatie een voortdurend leerproces is, en dat zij met de stijlgids willen delen wat zij zelf inmiddels ontdekt hebben. Zij geven tips voor het herkennen van stereotype beelden en geven suggesties voor termen die je het best kunt gebruiken bij het schrijven over mensen en groepen.⁴³

Waarden voor een nieuwe taal

Deze publicatie onderstreept hoe taal een krachtig middel kan zijn om gelijkheid en sociale rechtvaardigheid te bevorderen. De handreiking laat aan de hand van theoretische inzichten en praktische voorbeelden zien hoe je dit handen en voeten kunt geven. De aanbevelingen en suggesties en richtlijnen en voorbeelden moeten leiden tot een breed gedragen gebruik van inclusieve taal binnen de Nederlandse cultuursector.⁴⁴

Een taalkundige lezing van de handreiking Waarden voor een nieuwe taal

Aanvullend op de publicatie *Waarden voor een nieuwe taal* hebben twee taalkundigen, Sofie Decock en Sarah van Hoof, een taalkundige lezing van de handreiking geschreven. Deze helpt bij het begrijpen en toepassen van tekststructuur, woordgebruik en context om de beoogde sociale verandering en empowerment te bevorderen.⁴⁵

Handreiking Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectieregistratie

Deze handreiking van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geeft praktische richtlijnen voor het identificeren en documenteren van sporen van slavernij en het koloniale verleden in collectieregistraties. De schrijvers benadrukken het belang van het erkennen van deze sporen en bieden suggesties voor het omgaan met ethische kwesties die samenhangen met het koloniale verleden en de slavernij en geven tips om relevante gemeenschappen erbij te betrekken.⁴⁶

Woordenlijst met termen over dekolonisatie

Om het debat over dekolonisatie vooruit te helpen, stelde in 2020-2021 Het Gemeenschappelijk Strategisch Kader (GSK) een lexicon op voor dekolonisatie; het GSK is een initiatief van 78 organisaties die zich bezighouden met wereldburgerschapeducatie, onderwijs en cultuurbeleid. Deze woordenlijst heeft een dubbele bedoeling. Allereerst om beter inzicht te bieden in de achtergronden en implicaties van de termen die worden gebruikt in debatten over dekolonisatie, intersectionaliteit, diversiteits- en inclusiebeleid. Daarnaast helpt de woordenlijst deelnemers aan deze debatten zich een taal eigen te maken die helpt bij het opstellen van beleidsstukken die dekolonisatie bevorderen.⁴⁷

Woorden doen ertoe

Deze onlinepublicatie van het Wereldmuseum onderzoekt de kracht van taal en benadrukt hoe woorden onze perceptie, interpretatie en interactie met de wereld om ons heen beïnvloeden. Aan de hand van theoretische achtergrondartikelen van diverse auteurs en een exemplarische woordenlijst wordt geïllustreerd hoe woorden verschillende emoties, betekenissen en reacties kunnen oproepen.⁴⁸

⁴³ Woman Inc. (2024). *De incomplete taalgids*. Op: www.womenin.nl. Amsterdam. <https://www.womenin.nl/wp-content/uploads/2025/06/wi-stijlgids-2025.pdf>

⁴⁴ Code Diversiteit & Inclusie. (2021). *Waarden voor een nieuwe taal*. In Handreiking [Report]. https://codedi.nl/wp-content/uploads/2021/04/WAARDEN_VOOR_EEN_NIEUWE_TAAAL.pdf

⁴⁵ Decock, S., & Van Hoof, S. (2022). Een taalkundige lezing van de handreiking *Waarden voor een nieuwe taal*. *Forum (Antwerpen)*, 29(3), pp. 5-11. <https://doi.org/10.5117/FORUM2022.3.002.DECO>

⁴⁶ Ras, G., Gootjes, E., Pennock, H. & Vermaat, S. (2021). *Handreiking Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectieregistratie*. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort. <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/collecties-in-nederland/documenten/publicaties/2021/01/01/handreiking-onderzoek-naar-sporen-van-slavernij-en-het-koloniale-verleden-in-de-collectieregistratie>

⁴⁷ Bibo Tansia, T., Jult, W. & Maes, B. (2021). *Woordenlijst met termen over dekolonisatie, bestemd ter inspiratie voor Belgische actoren van de internationale solidariteit en de niet-gouvernementele samenwerking*. 111111, Brussel. <https://11.be/sites/default/files/2021-06/210628-Lexicon-Inspiratiegids.pdf>

⁴⁸ Museum voor wereldculturen. (2020). *Woorden doen ertoe. Een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*. Wereldmuseum, Afrikamuseum, Museum voor Volkenkunde & Wereldmuseum. Amsterdam.

Bronnen voor inclusief handelen

Reflexivity, Positionality and Participatory Ethics: Negotiating Fieldwork Dilemmas in International Research

In deze publicatie staan de complexe ethische problemen centraal waarmee onderzoekers worden geconfronteerd tijdens internationaal onderzoek. Verschillende ethische aspecten van reflectie, positionering en participatie worden onderzocht door middel van casestudies en theoretische kaders. De publicatie benadrukt dat zelfreflectie, zelfbewustzijn en betrokkenheid van belanghebbenden essentieel zijn om een ethische benadering van onderzoek te garanderen.⁴⁹

Deep democracy, een levenswerk. De erkenning van het nee

De van oorsprong Zuid-Afrikaanse Myrna Lewis werkte als consultant in het bedrijfsleven toen zij een methode ontwikkelde voor besluitvorming en conflictoplossing binnen groepen met een uiteenlopende diversiteit. Haar methode kreeg de naam *deep democracy*. Teams die volgens deze methodiek overleggen, winnen aan effectiviteit. De uiterst praktische methode biedt

handvatten voor besluitvorming met aandacht en waardering voor andere opvattingen, zonder te polderen en zonder conflicten weg te poetsen. Tegenstellingen en botsende meningen worden op respectvolle wijze met elkaar onderzocht.⁵⁰

Deep democracy, De wijsheid van de Minderheid

In dit boek legt Jitske Kramer in heldere taal het onderliggende gedachtengoed uit van Lewis' methode van *deep democracy*. Het boek is geschreven voor mensen die conflicten willen oplossen, verschillen willen benutten, en vervolgens duurzame besluiten durven nemen. Jitske Kramer biedt je een nieuwe kijk op groepsprocessen en geeft handvatten en technieken om er op een andere manier mee om te gaan.⁵¹

Now we're talking, Deep democracy in actie

Now we're talking! Deep Democracy in actie gaat over de praktische toepassing van de tools van *deep democracy*. Wat doe je als facilitator? Wat doe je niet? En wat zijn woorden en zinnen die daarbij werken? Met dit boek in de hand weet je wat je te doen staat als facilitator van groepsprocessen, ook als het spannend wordt. Het is een handzame, praktische gids voor iedereen die *deep democracy* actief toe wil passen.⁵²

⁴⁹ Sultana, F. (2015). Reflexivity, Positionality and Participatory Ethics: Negotiating Fieldwork Dilemmas in International Research. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 6(3), pp. 374–385. <https://doi.org/10.14288/acme.v6i3.786>

⁵⁰ Lewis, M. (2023). *Deep democracy, een levenswerk. De erkenning van het nee*. Uitgeverij Heart Media, Haarzuilens. ISBN : 9789089840196.

⁵¹ Kramer, J. (2019). *Deep democracy, De wijsheid van de minderheid*. Boom Uitgeverij, Amsterdam. ISBN 978 94 6276 368 5.

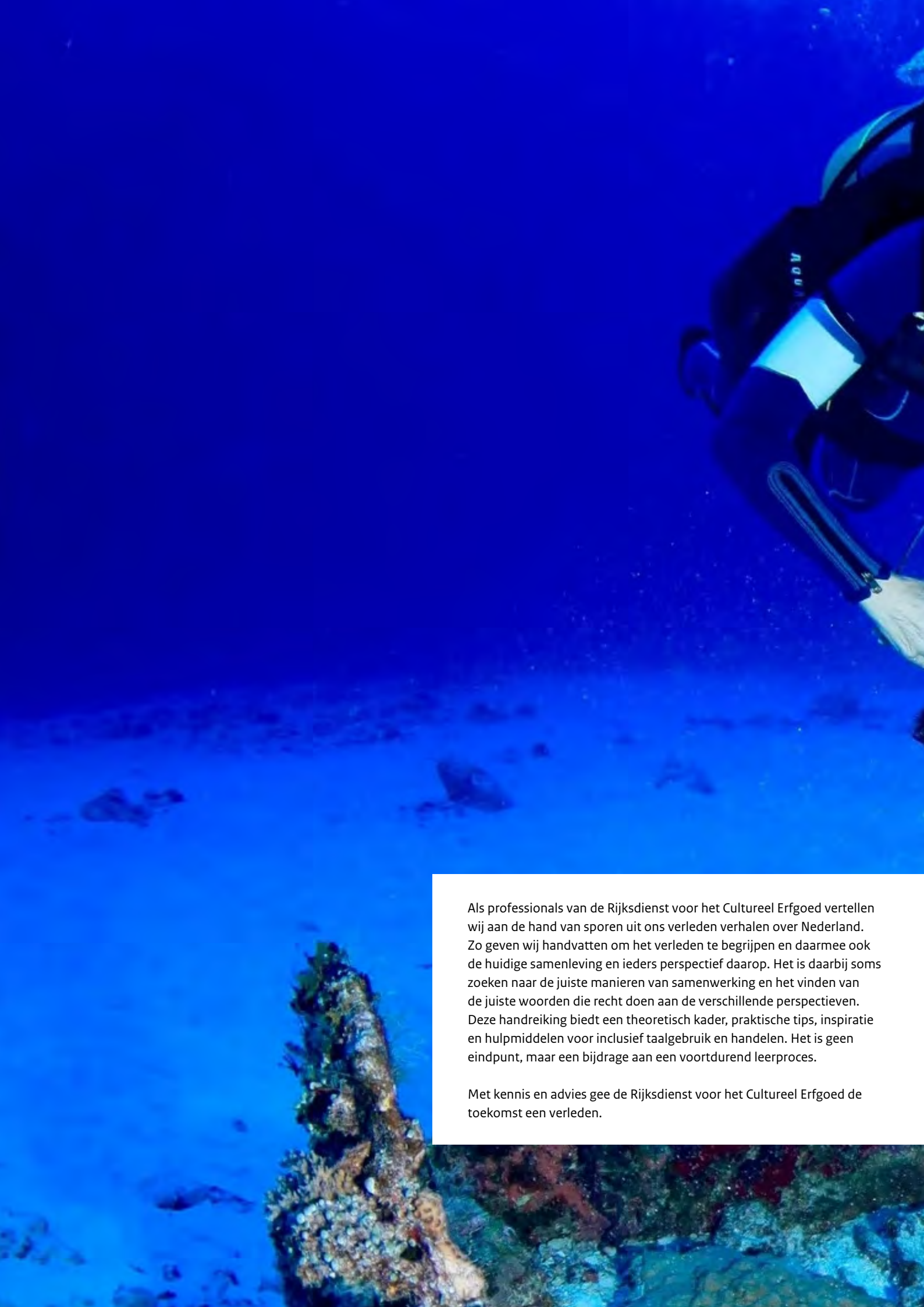
⁵² Weijers, F. (2023). *Now we're talking. Deep democracy in actie*. Uitgegeven in eigen beheer. ISBN 9789082224955.

1. Duikshop Jaws / Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2024). Duiker op de plek waar volgens de overlevering in 1857 de driemaster Van Bosse moet zijn vergaan. Van: NRC *Handelsblad* (26 september 2024). <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/09/26/op-een-japans-eilandje-praten-ze-nog-altijd-over-de-nederlanders-die-er-in-1857-schipbreuk-leden-a4867143?t=1760425555>, p. 1.
Omschrijving: Je ziet een duiker van rechtsboven naar de zeebodem linksonder zwemmen met in haar hand een gebogen ijzeren voorwerp.
2. Martin Davis (2021). Duikers bij het wrak van De Klein Hollandia. Op: <https://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/2023/01/27/identiteit-wrak-eastbourne>
Omschrijving: Twee duikers onderzoeken vondsten op de zeebodem, de linker duiker hanteert een meetlat en de rechter duiker maakt aantekeningen.
3. Abraham Storck (1670). *Zeeslag bij Texel*. Royal Museum, Greenwich. Van: https://en.wikipedia.org/wiki/Anglo%E2%80%93Dutch_wars, p. 6
Omschrijving: Terwijl links op de voorgrond een schip zinkt, bestoken op het middenplan en in de achtergrond een Nederlandse en Engelse vloot van Oostindiëvaarders elkaar met kanonnen.
4. Andries Beeckman (1660). *Het kasteel van Batavia*. Rijksmuseum, Amsterdam. Van: <https://hogsheadwine.wordpress.com/2013/11/30/they-had-drunk-english-wine-sold-at-jacatra-the-cultivation-of-the-vine-in-england-and-the-east-india-companys-concern-for-wine-1600-1630/> Amsterdam, p. 17
Omschrijving: Tegen een bewolkte lucht kijkt op de voorgrond een menigte vanonder de palmbomen naar een laag gebouwde fort op het middendeel van het schilderij.
5. Unilever (1967). *Zeeuws meisje* [reclameposter]. Van: Noordhollands Dagblad (11 oktober 2024) <https://www.noordhollandsdagblad.nl/regio/alkmaar/het-eerste-zeeuws-meisje-was-een-rasechterper-zeeuws-maadje-bleven-ze-in-het-dorp-maar-roepen/22516269.html>, p. 21
Omschrijving: Het ronde beeld laat een jong meisje zien met op haar blonde haar een grote kanten krapkap die om haar hoofd uitwaaiert.
6. William Blake (1792) *Een Nederlandse plantagehouder en een vrouwelijke slaaf*. In: *The Narrative of a Five Years Expedition against the Revolted Negroes of Surinam* [manuscript]. John Gabriel Stedman (1773-1777). University of Minnesota Libraries. Van: <https://www.theologie.nl/lijden-zoals-christus-schrift/>, p. 22
Omschrijving: Het ronde beeld toont op de voorgrond een man met een grote hoed die een kleipijp rookt, terwijl op de achtergrond een donkergekleurde slavin een glas inschenkt.
7. Willem Kalff (1655). *Stilleven met zilveren kan en porseleinen kom*. Rijksmuseum, Amsterdam. Van: https://nl.m.wikipedia.org/wiki/Bestand:Willem_Kalff_-_Stilleven_met_zilveren_schenkan_-_Google_Art_Project.jpg, p. 23
Omschrijving: Het ronde stilleven toont tegen een donkere achtergrond links een zilveren bewerkte kan en rechts een porseleinen schaal met een citroen en twee sinaasappels.
8. Abraham Goos & Claes Jansz. Visscher (1630). *Comitatus Hollandia* [Kopergravure]. Van: <https://inter-antiquariaat.nl/antiek/verkocht/holland-1630/>, p. 22
Omschrijving: Te zien is een ronde uitsnede van een kaart waarop Noord- en Zuid Holland liggend te zien zijn zoals ze er in de 17^e eeuw uitzagen.
9. Rembrandt van Rijn (1654). *Portret van Jan Six*, Rembrandthuis, Amsterdam. Van: https://nl.wikipedia.org/wiki/Portret_van_Jan_Six, p. 23
Omschrijving: Het ronde beeld laat het bovenlichaam zien van een man met halflang rossig krulhaar. Hij draagt een lichtblauwe knopenvest en over zijn linkerschouder een rode mantel.
10. Zino Salverda (1945) En nu Indië, meldt u als vrijwilliger [poster]. In: Beeldbank WO2 – NIOD. Van: <https://www.tweedewereldoorlog.nl/onderzoekuitgelicht/10-jaar/ondertussen-ergens-anders-het-nederlandse-verzet-over-nederlands-indie/>, p. 24
Omschrijving: De ronde uitsnede van de getekende poster laat een hand zien die van bovenaf de Nederlandse vlag prikt door de Indonesische vlag die aan de onderzijde van het beeld ligt.
11. Edward Rivas (2023) *Dominicaanse Taino*. Van: <https://www.puertoplatadr.com/cruiseports/dominican-republic/taino/>, p. 26
Omschrijving: Een rond uitgesneden foto van een vrouw met een lichtbruine huid en donker los haar. Op haar hoofd draagt zij een verentooi en op haar wangen zijn twee zwarte liggende driehoeken aangebracht.

12. Onbekend (1350). Süsskind, de Jood van Trimberg. In: *Codex Manesse*. Universiteitsbibliotheek, Heidelberg. Van: https://en.wikipedia.org/wiki/S%C3%BC%C3%9Fkind_von_Trimberg#/media/File:Codex_Manesse_S%C3%BC%C3%9Fkind_von_Trimberg.jpg, p.27
Omschrijving: Een ronde uitsnede van een middel-eeuws boekminiatuur met links een jonge man, in het midden een jonge vrouw en rechts een man met een gepunt hoedje dat joden droegen.
13. Louis Prang & Co (1893). *Christoffel Columbus bij zijn aankomst in de Nieuwe Wereld*. In: The Library of Congress, Washington. Van: https://nl.wikipedia.org/wiki/Ontdekking_van_Amerika#/media/Bestand:Columbus_Taking_Possession.jpg, p. 30
Omschrijving: tegen een zee met enkele grote schepen op de achtergrond zit op de voorgrond geknield een rijk geklede man met achter hem zijn gevolg, die grote gouden vlag op het strand plant.
14. Onbekend (1930). *Wervingsaffiche Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger: Versterkt onze gelederen!*. Waterlow & Sons Ltd, London. Van: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Koninklijk_Nederlandsch_Indisch_Leger_-_Versterkt_onze_gelederen!.jpg, p. 31
Omschrijving: Een ronde uitsnede uit een poster waarop een soldaat, gekleed in een kaki uniform en met in zijn rechterhand een geweer, wijdsbeens tegen een berglandschap staat.
15. Alberto Korda (1960). Che Guevara!. Van: https://en.wikipedia.org/wiki/Guerrillero_Heroico#/media/File:Che_Guevara_-_Guerrillero_Heroico_by_Alberto_Korda.jpg, p. 32
Omschrijving: Deze ronde uitsnede toont een zwart-wit silhouet van een jonge man met een baret met daarop een ster tegen een rode achtergrond.
16. Kees Zwaan (2022). *De jurk uit het Palmhoutwrak*. Kaap Skil, Texel. Van: <https://historiek.net/17e-eeuwse-trouwjurk-gevonden-in-palmhoutwrak/152402/>, p. 33
Omschrijving: Je ziet een ronde uitsnede waarin een goudkleurige lange jurk met lange mouwen en een wijd uitwaaiende rok ligt uitgespreid tegen een zwarte achtergrond.
17. Joseph Swain (1835). Aan boord van een slavenschip. Op: *Wikimedia Commons*. Van: <https://www.nd.nl/cultuur/boeken/1081052/het-slavenschip-was-een-drijvende-hel-voor-de-tot-slaaf-gemaakt>. p. 34
Omschrijving: Je ziet een rond uitgesneden scène op een schip met links twee zwarte tot slaaf gemaakten, in het midden een tot slaaf gemaakte die half in het ruim van het schip verdwijnt en rechts een rijk geklede witte heer en schuin achter hem een armer geklede witte man.
18. Adriaan Groenewegen (1596). *Cornelis de Houtman komt aan in Bantam*. Stadsmuseum Banten, Indonesië. Van: <https://www.absolutefacts.nl/geschiedenis/data/cornelis-de-houtman.htm>, p. 35
Omschrijving: In de ronde vorm is in de verte een zee te zien met schepen en op de voorgrond links twee witte mannen met hoeden en rechts een gekleurde rijk geklede man onder een parasol die door de andere gekleurde man wordt vastgehouden.
19. Cornelis van Wieringen (1607). *Zeeslag bij Gibraltar*. Rijksmuseum, Amsterdam. Van: https://nl.wikipedia.org/wiki/Tachtigjarige_Oorlog#/media/Bestand:Battle_of_Gibraltar_1607.jpg, p. 36
Omschrijving: In de ronde vorm is een uitsnede te zien van een achttiende-eeuwse zeeslag, waarbij op de voorgrond een groot zeilschip volledig uit elkaar spat.
20. Louis Royer (1841). *Michiel de Ruyter*. Boulevard de Ruyter, Vlissingen. Van: <https://npokennis.nl/longread/7563/was-michiel-de-ruyter-een-zeeheld-of-zeerover>, p. 37
Omschrijving: Tegen een ronde blauwe achtergrond staat op een hoge sokkel een gietijzeren beeld van een man met stevige laarzen, een halflange broek en knopenvest en over zijn arm een mantel.
21. Michael Pitts (2017). *Duiken naar de Rooswijk*. Van: <https://www.bnr.nl/nieuws/wetenschap/10327964/een-3d-puzzel-die-de-18e-eeuw-doet-herleven>, p. 38
Omschrijving: Ronde uitsnede van een foto waarin een in een rood pak gestoken duiker met een grote gele duikbril in zijn hand een aardewerken pot omhoog houdt.
22. Abraham von Stauden (1775). *Het schip Prins Carl, een van de zusterschepen van Prinsessan Sophia Albertina*. Digitaal Museum Linjeskeppet. Van: https://sv.wikipedia.org/wiki/Prins_Karl_%281758%29#/media/Fil:Linjeskeppet_Prins_Carl.jpg, p. 40
Omschrijving: In deze ronde uitsnede is een met rode pen gemaakte tekening te zien van een groot zeilschip op de golven.

23. AFV Club (2016). *Schaalmodel van een Duitse U-boot type VII-B*. Van: <https://www.super-hobby.nl/products/U-Boat-Type-VII-B.html>, p. 41
Omschrijving: In deze ronde uitsnede is een bouwmodel van een onderzeeër in een geschilderde diepzee geplaatst.
24. Martijn Manders (2021). *Duikers onderzoeken scheepsrusten in Cuba*. Van: <https://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/2023/01/10/eindrapport-programma-maritiem-erfgoed-internationaal>, p. 43
Omschrijving: In het rondje dat geheel gevuld is met azuurblauw water zijn de schimmen te zien van twee duikers die met lijnen vastzitten en onderzoek doen naar de wand van een scheepswrak.
25. Rijkswaterstaat (2021) *Wrak rammonitor Zr.Ms. Adder*. [Multibeam]. Van: <https://kustwacht.nl/nieuws/het-ministerie-van-ocw-werkt-samen-met-de-kustwacht-voor-het-beschermen-van-scheepswrakken/>, p. 44
Omschrijving: In de ronde vorm is in geel en oranje het reliëfbeeld te zien van een scheepswrak dat op de bodem ligt en via de multibeam zichtbaar is gemaakt.
26. Michael Pitts (2017). *Duiker met een stuk porselein bij De Rooswijk*. Van: <https://english.cultureelerfgoed.nl/latest/news/2022/07/12/rooswijk1740-finds-on-display-during-ramsgate-open-days>, p. 45
Omschrijving: Ronde uitsnede van een foto waarin een in een rood pak gestoken duiker met een grote gele duikbril in zijn hand een scherf van wit met blauw beschilderd porselein omhoog houdt.
27. Onbekend (1865) *Tewaterlating van Kaiyō Maru in Dordrecht*. In: *Bridging the Divide van Leonard Blusse*. Van: File:Launch of Kayo Maru in Dordrecht 1865.jpg - Wikimedia Commons, p. 46
Omschrijving: Ronde uitsnede waarin een zwart wit tekening te zien is van een groot schip dat zijdelings te water wordt gelaten en daarbij een flinke golf naar links voor in het beeld veroorzaakt.
28. William Clark (1823) *Tot slaaf gemaakten aan het werk op een suikerplantage*. British Museum, Londen. Van: <https://www.nationalgeographic.nl/geschiedenis-en-cultuur/2018/04/een-belast-verleden>, p. 47
Omschrijving: Ronde uitsnede uit een schilderij waarop links slaven in katoenvelden aan het werk zijn en rechts een man te paard vanonder een palmboom hum werkzaamheden observeert.
29. Nicolás Zubbini (onbekend). *Slavenschip De Leusden* [Rendering model]. Van: <https://nizu.artstation.com/projects/3EzNY>, p. 48
Omschrijving: In dit rondje is een computer-reconstructie te zien van het 17^e-eeuwse schip de *Leusden*. Het schip ligt schuin in beeld met de achtersteven naar de kijker toegekeerd.
30. Murujuga Aboriginal Corporation (2021). *Murujuga*. Van: <https://murujuga.org.au/media-release-new-archaeological-discoveries-highlight-lack-of-protections-for-submerged-indigenous-heritage/>, p. 49
Omschrijving: In deze ronde vorm is een foto te zien van een rivierbank die uitmondt in de zee met azuurblauw water en uitlopende zandbanken.
31. Samuel Scott (1772), *The San José*. National Maritime Museum, Greenwich. Van: <https://www.rmg.co.uk/collections/objects/rmgc-object-11840>, p. 50
Omschrijving: Hier zie je een ronde uitsnede van een zeeslag tegen een rode gloed van kanonnenvuur. Op de voorgrond spat de San José volledig uit elkaar.
32. Jonathan Sharfman (2015). *Duikers bij de São José Paquete d’Africa*. Van: <https://www.atlasobscura.com/articles/sao-jose-shipwreck-slavery>, p. 51
Omschrijving: In dit rondje zie je de bovenlichamen van twee duikers in zwarte duikpakken aan het werk in blauwgroen water. De rechterduiker lijkt te tekenen op een klembord, de linker is in de weer met een witte meetlat.
33. Provence Méditerranée (Onbekend). *Maritiem Museum in Toulon*. Van: <https://www.provencemed.com/en/toulon-la-seyne/our-must-haves/the-harbour-and-naval-base/the-naval-museum/>, p. 52
Omschrijving: Hier zie je een rond doorkijkje langs een tros midden voor naar rechts en links een houten replica van grote zeilschepen. Het zeilschip links voor is onscherp, terwijl het zeilschip rechts bovenin scherp is.
34. James Clark (2021). *Baardmankruik op de wraklocatie*. Van: <https://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/2023/01/27/identiteit-wrak-eastbourne>, p. 53
Omschrijving: In deze ronde uitsnede zie je een stukje zeebodem met daarom schuin in het zand gezakt een bruine kruik met een bebaarde man op het gedeelte dat je vastpakt.

35. Duikshop Jaws (2024). Japans duikteam bij de plek waar de Nederlandse driemaster *Van Bosse* in 1857 verging. De duiker troffen alleen een grote ijzeren kist op de zeebodem. Van: *NRC Handelsblad* (26 september 2024). <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/09/26/op-een-japans-eilandje-praten-ze-nog-altijd-over-de-nederlanders-die-er-in-1857-schipbreuk-leden-a4867143?t=1760425555>, p. 55
Omschrijving: Je ziet een ronde uitsnede van de afbeelding van de voorkant met een duiker die van rechtsboven naar de zeebodem linksonder zwemt met in haar hand een gebogen ijzeren voorwerp.
36. Fred Boom (2016). The cruiser HMNLS de Ruyter in action during the daytime battle of the Battle of the Java Sea on 27 February 1942. Kapiteinshut, Karel Doorman. Van: <https://www.stichtingmaritiemerfgoed.nl/paintings-and-lithos-for-war-veterans/the-cruiser-hmnls-de-ruyter-in-action-during-the-daytime-battle-of-the-battle-of-the-java-sea-on-february-27-1942/>, p. 56
Omschrijving: Dit is een ronde uitsnede van eens schilderij waarin onder een bewolkte lucht een groot oorlogsschip uit de Tweede Wereldoorlog van rechtsboven naar linksonder vaart. Het schip is uitgerust met schoorstenen en voert een Nederlandse vlag.
37. Helmuth Hendrik Hiemcke (1830). *Kaart van plantages in Suriname*. Universiteitsbibliotheek, Leiden. Van: <https://nos.nl/artikel/2488432-universiteit-leiden-koopt-unieke-kaart-van-suriname-uit-1830>, p. 58
Omschrijving: Dit is een rond fragment uit een kaart van Suriname waarop met rechte scheidingslijnen en in gedekte kleuren groen, geel en roze de plantages staan ingetekend. Boven in het beeld zie je van links naar rechts hoe de gevorkte vorm van de Kommewijnrivier samenkomt in een grote afwateringsrivier naar de zee.
38. Samuel Scott (1772), *The San José*. National Maritime Museum, Greenwich. Van: <https://www.rmg.co.uk/collections/objects/rmgc-object-11840>, p. 60
Omschrijving: Tegen een bewolkte lucht met een oranje gloed zie je meerdere grote driemasters in gevecht met elkaar. Links in het midden ontploft de *San José* en veroorzaakt grote zwarte wolkenpluimen.

Als professionals van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed vertellen wij aan de hand van sporen uit ons verleden verhalen over Nederland. Zo geven wij handvatten om het verleden te begrijpen en daarmee ook de huidige samenleving en ieders perspectief daarop. Het is daarbij soms zoeken naar de juiste manieren van samenwerking en het vinden van de juiste woorden die recht doen aan de verschillende perspectieven. Deze handreiking biedt een theoretisch kader, praktische tips, inspiratie en hulpmiddelen voor inclusief taalgebruik en handelen. Het is geen eindpunt, maar een bijdrage aan een voortdurend leerproces.

Met kennis en advies gee de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.